

Rektorer i Svenskfinland efterlyser ett integrerat åskådningsämne

En enkätstudie om åskådningsundervisningen i den grundläggande utbildningen

Jan Nyqvist

Avhandling för magisterexamen

Fakulteten för pedagogik och välfärdsstudier

Åbo Akademi

Vasa, 2021

Handledare: Mårten Björkgren

Abstrakt

Författare	Årtal
Jan Nyqvist	2021
Arbetets titel	
Rektorer i Svenskfinland efterlyser ett integrerat åskådningsämne - En enkätstudie om åskådningsundervisningen i den grundläggande utbildningen	
Opublicerad avhandling för magisterexamen i specialpedagogik	Sidantal (tot.)
Vasa: Åbo Akademi. Fakulteten för pedagogik och välfärdsstudier	75 (84)
Referat	
<p>Syftet med studien är att ge en helhetsbild av rektorers syn på åskådningsundervisningen i den grundläggande utbildningen. Rektorernas syn undersöks utifrån deras åsikter om uppdraget för åskådningsämnena nu och framöver och vilka för- och nackdelar de ser med den nuvarande modellen för hur åskådningsundervisningen är organiserad. Vidare undersöks likheter och olikheter mellan synen på läroämnena religion och livsåskådningskunskap. Målgruppen är rektorer i Svenskfinland som arbetar inom den grundläggande utbildningen.</p> <p>I avhandlingen presenteras forskning om åskådningsämnena både ur ett europeiskt och nationellt perspektiv. Tidigare forskning med relevans för studien presenteras utifrån studiens forskningsfrågor. Rektorns pedagogiska ledarskap berörs även kort.</p> <p>Studien är en kvantitativ surveyundersökning med enkät som datainsamlingsmetod. Enkäten besvarades under hösten 2020 av 32 rektorer från hela Svenskfinland. Enkäten bestod av 89 slutna frågor. Rektorerna besvarade frågorna genom att ta ställning till olika påståenden om åskådningsämnena. Svaren analyserades i statistikprogrammet SPSS genom att ta fram deskriptiva data för varje fråga.</p> <p>Studiens resultat visade att majoriteten av rektorerna ser flera nackdelar med den nuvarande modellen kopplat till organiseringen, elevens religionsfrihet och uppdelningen av åskådningsämnet i två skilda läroämnen. Rektorerna har en omfattande syn på åskådningsundervisningens uppdrag både nu och i framtiden. Rektorerna efterlyser ett helt eller delvis integrerat åskådningsämne för alla elever.</p>	
Sökord / indexord	
åskådningsundervisning, rektorer, religion, livsåskådningskunskap	

Innehåll

1 Inledning.....	1
1.1 Bakgrund	1
1.2 Problemställning.....	1
1.3 Avhandlingens upplägg	3
2 Europeiska perspektiv på skolans åskådningsundervisning	5
2.1 Några karakteristiska drag	5
2.2 Modeller för åskådningsundervisning	8
3 Åskådningsundervisningen i Finland	12
3.1 Historisk bakgrund	12
3.2 Läroämnena religion och livsåskådningskunskap idag	15
4 Tidigare forskning	20
4.1 Uppfattningar om åskådningsämnenas uppdrag och organisering	20
4.2 Fördelar och nackdelar med den nuvarande modellen	22
4.3 Framtidsvisioner för åskådningsämnet	24
5 Rektorn som ledare	27
6 Metod.....	31
6.1 Syfte och forskningsfrågor	31
6.2 Metodologi och forskningsansats	32
6.3 Enkät som datainsamlingsmetod	36
6.4 Utformning av enkäten	37
6.5 Rektorer som målgrupp	39
6.6 Genomförande av undersökningen	40
6.7 Bearbetning och analys av data	40
6.8 Reabilitet, validitet och etik.....	44
7 Resultat	47
7.1 Rektorernas syn på läroämnena religion och livsåskådningskunskap.....	47
7.2 Rektorernas syn på fördelar och nackdelar med åskådningsundervisningen	53
7.3 Åskådningsundervisningens framtid	56
7.4 Sammanfattning av resultaten	60
8 Diskussion	62
8.1 Resultatdiskussion	62
8.2 Metoddiskussion.....	66
8.3 Förslag till vidare forskning	68

Tabeller

Tabell 1 - Ålder	42
Tabell 2 - Arbetserfarenhet: Jag har haft ansvaret för rektorsuppgifterna i	42
Tabell 3 - Ort: Skolan finns i.....	42
Tabell 4 - Storlek på skolan: Skolans elevantal	43
Tabell 5 - Vilka åskådningar undervisas i skolan.....	43
Tabell 6 - Välj rätt alternativ: Jag är medlem i	44
Tabell 7 - Välj ut de identiteter från listan av religioner och världsåskådningar som beskriver dig.....	44
Tabell 8 - rektorernas syn på uppdraget i religion.....	48
Tabell 9 - rektorernas syn på uppdraget i livsåskådningskunskap	48
Tabell 10 - rektorernas syn på målen för religionsundervisningen	50
Tabell 11 - rektorernas syn på målen för livsåskådningskunskapen	51
Tabell 12 - upplevda fördelar och nackdelar med två skilda läroämnen.....	55
Tabell 13 - rektorernas syn på elevens religionsfrihet	56
Tabell 14 - en integrerad modell, där alla elever är tillsammans, är att föredra istället för den nuvarande modellen	57
Tabell 15 - rektorernas åsikter om framtiden för åskådningsundervisningen	58
Tabell 16 - årsveckotimmar: Antalet årsveckotimmar för åskådningsämnena borde	59
Tabell 17 - modellen för åskådningsämnet: Om man skulle övergå till ett gemensamt åskådningsämne skulle uppdraget och det centrala innehållet tas främst från.....	59

Figurer

Figur 1 - upplevda fördelar/nackdelar med organiseringen av åskådningsundervisningen.....	54
---	----

Bilagor

Bilaga 1 rektorernas syn på religionsämnets uppdrag framöver

Bilaga 2 rektorernas syn på livsåskådningskunskapsämnets uppdrag framöver

Bilaga 3 Rektorernas syn på för- och nackdelar med den nuvarande modellen

Bilaga 4 Följebrev

1 Inledning

1.1 Bakgrund

I januari 2020 publicerade Yle resultaten av en opinionsundersökning om finländares syn på modellen för åskådningsundervisning. Artikeln lyfte fram en fråga som redan under en längre tid med jämna mellanrum diskuterats. Frågan som berördes gällde åskådningsundervisningens modell och religionsundervisningens roll i ett skolsammanhang. Resultatet av undersökningen visade att 70 procent av de svarande föredrog idén om att Finland skulle övergå till ett gemensamt åskådningsämne för alla. Artikeln och den debatt som följde gav mig idén till denna studie om rektorers syn på åskådningsundervisningen i den grundläggande utbildningen.

Frågan har diskuterats på olika plan i samhället, både på lokal och nationell nivå. Utbildningsminister Li Andersson kommenterade i koppling till Yles undersökning att möjligheten att ersätta den nuvarande modellen med ett integrerat åskådningsämne bör utredas (Hara, 7.1.2020). År 2015 startades ett medborgarinitiativ om ett gemensamt åskådningsämne för alla, med det lyckades inte samla in tillräckligt många röster för att gå vidare. Kulosaari skola har redan under ett årtionde undervisat enligt en delvis integrerad modell där eleverna lär sig om teman som är gemensamma för all åskådningsundervisning (Åhs, Poulter, & Kallioniemi, 2016). Andra skolor har även försökt erbjuda gemensam åskådningsundervisning med varierande resultat (Bäck, 2015).

1.2 Problemställning

Ett flertal studier har gjorts där olika målgruppers syn på åskådningsämnenas uppdrag, modell, organisering och framtid undersökts. Däremot saknas ett finlandssvenskt rektorsperspektiv på frågan. Denna studie har som syfte att bidra till den aktuella diskussionen om åskådningsundervisningen i den grundläggande utbildningen, utifrån ett skolledarperspektiv. Rektorerna är den målgrupp som styr skolornas pedagogiska verksamhet, realiserar läroplanens riktgivande innehåll och ansvarar för organiseringen av åskådningsundervisningen och är därför i en central position då det gäller den åskådningsundervisning som bedrivs i skolorna.

Finländares sätt att tro och deras förhållningsätt till religion ändras snabbt i det digitala och alltmer multikulturella och globala Finland. Detta syns på flera sätt exempelvis genom att folk skriver ut sig ur kyrkan. Man talar även om en ny andlig kultur och de brittiska religionssociologerna Paul Heelas och Linda Woodhead har gått så långt att kalla detta en ”spirituell revolution” (Berglund & Gunner, 2011). De anser att västvärlden genomgår sitt största kulturella brytningsskede sedan Europa blev kristet. Denna förändring påverkar åskådningsämnenas ställning i skolan.

Trots att de finländska och nordeuropeiska samhällena sekulariseras är sekulariseringen ingen global trend. Istället ökar antalet troende i världen (Franck, Osbeck, & Brömssen, 2016). Därför blir den religiösa kompetensen och läskunnigheten allt viktigare i mötet med omvärlden nu och i framtiden. Att utbildningen fokuserar alltmer på kompetens är en internationell utbildningsmässig trend. Åskådningsundervisningens kompetensutvecklande uppdrag kommer att granskas närmare både i avhandlingens teoretiska del och i resultatkapitel.

Åskådningsämnet har under 2000-talet lyfts fram alltmer på både en nationell och internationell nivå. Åskådningsundervisningen har redan under en längre tid diskuterats men efter händelserna kring 11 september 2001 har det uppstått ett behov av internationella riktlinjer inom ämnet. Internationella organisationer så som Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa (OSSE), FN och UNESCO har skapat förordningar, policyers och rekommendationer gällande åskådningsundervisningen. Dessa bottnar i religionsfrihetslagar och mänskliga rättigheter. Åskådningsundervisningen anses viktig, delvis för att bekämpa radikaliserings och meningsskiljaktigheter mellan troende och icke-troende men främst ur ett interkulturellt perspektiv där man vill öka allmänhetens förståelse för andra traditioner, kulturer och religioner och den enorma diversitet som finns inom dessa (Niemi, Kallioniemi, & Ghosh, 2019). Enligt professor Robert Jackson har åskådningsundervisningen aldrig tidigare diskuterats lika mycket som nu (Zilliacus & Kallioniemi, 2016).

Enligt Franck, Osbeck och Brömssen (2016) har vetenskapen i det senmoderna samhället, precis som kristendomen i det moderna samhället, förlorat makten genom att den inte kunnat svara på stora livsfrågor. Åskådningsundervisningen har en existentiell dimension med plats för stora livsfrågor. Senare i avhandlingen berörs identitet och identitetsstödande som följaktligen blivit en allt viktigare del av elevernas liv och skolgång. Åskådningsundervisningen kunde fungera som en arena där man stöder eleven i mötet med den verklighet de lever i. Denna verklighet är präglad av konkreta utmaningar som klimatkrisen och existentiella utmaningar som meningsförlust trots ett buffébord av åskådningar som eleverna kommer i kontakt med.

Nieminen har sedan 1980-talet skrivit om att skolan måste stöda eleverna med att finna det meningsfulla i livet (Kallioniemi & Ubaani, 2008). Därför anser jag att åskådningsundervisningen är mer relevant nu än någonsin och att vi behöver möta eleverna i den verklighet de befinner sig i. Då är det även viktigt att granska åskådningsämnets uppdrag, innehåll och modell, utifrån möjligheterna och eventuella problem.

1.3 Avhandlingens upplägg

Denna studie består av åtta kapitel. Denna text ger en överblick av innehållet för varje kapitel. Kapitlen är indelade enligt både numrerade och onumrerade underrubriker. I inledningen ges bakgrund till studiens ämne och uppdrag. Studiens problemställning presenteras och diskuteras i relation till tidigare studier och förändringar i samhället på både nationell och internationell nivå.

I kapitel två berörs åskådningsundervisningen på europeisk nivå. Första delen är mer allmänt om åskådningsundervisningen på en europeisk nivå och vilka riktlinjer som olika organisationer har skapat för åskådningsundervisningen. Den andra delen presenterar modeller för åskådningsundervisning som finns i Europa. Kapitel tre handlar om åskådningsundervisningen i Finland. I kapitlet ges först en historisk bakgrund till åskådningsämnena och sedan presenteras läroämnena religion och livsåskådningskunskap utifrån bland annat Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen (hädanefter Glgu 2014).

I kapitel fyra presenteras tidigare liknande studier som undersökt olika gruppers syn på åskådningsämnena ur olika perspektiv. Kapitel fem tar upp relevant ledarskapsforskning och ser närmare på rektorns arbetsuppgifter och ansvar gällande organiseringen av åskådningsundervisningen.

I metodkapitlet presenteras först studiens syfte och forskningsfrågor. Metodkapitlet redogör för den valda metoden, forskningsansatsen, datainsamlingsmetoden och bearbetningen av data. Studiens genomförande och målgruppen rektorer presenteras. Till sist tangeras frågor om studiens reliabilitet, validitet och etik.

I Resultatkapitlet presenteras rektoreernas svar på enkätfrågorna i text, tabeller och figurer. Kapitlet är uppdelat enligt forskningsfrågorna. I den sista delen sammanfattas resultaten. I sista

kapitlet diskuteras studiens resultat i relation till tidigare forskning. Studiens metod diskuteras och till sist ges förslag till vidare forskning.

2 Europeiska perspektiv på skolans åskådningsundervisning

Kapitlets första del kommer redogöra för olika perspektiv på åskådningsundervisningen som finns i Europa. Olika internationella organisationers riktlinjer, styrdokument och studier gällande åskådningsundervisningen presenteras. I slutet av den första delen berörs trender inom åskådningsundervisningen på europeisk nivå. I den andra delen beskrivs de modeller för åskådningsundervisning som finns i Europa

2.1 Några karakteristiska drag

Tidigare har skillnader i länders sätt att ordna åskådningsundervisningen i Europa kopplats till landets religiösa kultur, uppfattningar om religionens plats i samhället, ämnets historiska tradition och uppfattningar om åskådningsundervisningens syfte (Räsänen, Ubani, Ziebertz, & Riegel, 2009). Globaliseringen, digitaliseringen och ändrade trosuppfattningar gör frågan om åskådningsundervisningens vad, hur och varför allt viktigare. Under 2000-talet är det inte möjligt att enbart utgå från det egna landets tradition då man ordnar åskådningsundervisning utan det internationella och multikulturella perspektivet behövs också.

OSSE:s byrå för demokratiska institutioner och mänskliga rättigheter sammanställde år 2007 dokumentet *Toledo Guiding Principles on Teaching About Religion and Beliefs in Public Schools* (ODIHR, 2007). Dokumentet innehåller grundläggande principer gällande åskådningsundervisningen i skolan. Dokumentet listar tio principer som OSCE länder bör följa då det gäller form, mål, innehåll samt läroplans- och lärarbehörighetsmässiga frågor för åskådningsundervisningen. Dokumentet listar även punkter om varför religionsundervisningen behövs, hur den kan ordnas och på vilka villkor den bör ordnas. Vidare listas rekommendationer på hur Toledo principerna kan användas i undervisningen. Även frågor om lärarens arbete, lärarutbildning och skolmaterial behandlas. (Franck & Thalén, 2008; ODIHR, 2007)

Stiftelsen New Economics Foundation (NEF) som är en plattform för samarbete mellan europeiska stiftelser, lanserade år 2007 ett initiativ om religion och demokrati i Europa. Ett av resultaten var en studie av Luce Pépin som berör åskådningsundervisningen i Europa (Pépin,

2009). Studien är tudelad där den första delen analyserar och beskriver länders sätt att ordna åskådningsundervisningen på och den andra delen fokuserar på ändringar som redan gjorts inom åskådningsundervisningen och vilken framtiden är för åskådningsämnet. En handbok för lärare som berör problem och frågor kring religiös mångfald och pluralism i undervisningen utkom även år 2007. (Pépin, 2009)

Samma år lyftes ämnet fram av både europeiska ministeriet för utbildning och World Teachers Organisation. Ministeriet fastslog att alla elever, oberoende av hur landet valt att ordna åskådningsundervisningen, bör få undervisning i religiös och livsåskådningsmässig pluralitet som en del av undervisningen i interkulturell kompetens (Pépin, 2009). Enligt World Teachers Organisation är åskådningsundervisningen en nödvändig del av allmänbildningen, den interkulturella förståelsen och medborgarfostran. (Franck & Thalén, Interkulturell didaktik – utmaningar och möjligheter, 2008)

Europarådet, som inte bör förväxlas med Europeiska rådet, arbetar på en europeisk nivå med frågor gällande demokrati, mänskliga rättigheter och rättsstatsutveckling. Religionsundervisningen har tidigare behandlats som individens privatsak av europarådet men blev år 2002 en del av organisationens utbildningsmässiga mål. (Franck & Thalén, Interkulturell didaktik – utmaningar och möjligheter, 2008) Förståelse för religiös mångfald och interkulturell kommunikation är en viktig del av den demokratiska fostran. I en handlingsplan utfärdad av ministrarna för europarådet från 2015 i kampen mot våldsamt extremism och radikaliserings som leder till terrorism nämns även behovet av att få möta ett mer verklighetsförankrat religiöst narrativ. Det vill säga ett möte med den enorma diversiteten av trosuppfattningar inom en religion och möta en mer representativ bild av religionens värderingar. Speciellt då det handlar om religioner som har en tendens att framställas som fientliga eller negativa i medier. (Ministers, 2015)

The Oslo Coalition of Freedom of Religion or Belief är ett internationellt nätverk för olika religiösa aktörer, organisationer och akademiska samfund. Nätverket arbetar med att befrämja den tanke och religionsfrihet som fastslagits i FN:s deklARATIONER om de mänskliga rättigheterna. De har ett projekt som strävar efter att utveckla ett globalt tvärvetenskapligt nätverk för att bidra till utveckling och spridning av material för utbildning inom åskådningsämnena. Ett av bidragen är en samling artiklar kring undervisning i åskådningsämnena. (Franck & Thalén, Interkulturell didaktik – utmaningar och möjligheter, 2008)

Samlingen *Intercultural Education and Religious Plurality* (2005) redigerad av Peter Schreiner och Ursula McKenna innehåller artiklar som berör åskådningsundervisningen i Europa, dess mål, metod och framtid. Peter Schreiner som undersökt relationen mellan utbildning och religion i europeiska länder hävdar att det sker en europeisering av religionsundervisningen i skolorna. Det betyder att man går mot en mer homogen åskådningsundervisning på ett europeiskt plan där länder tar efter varandra och följer internationella och europeiska styrdokument. Enligt honom har länder redan nu liknande mål med åskådningsundervisningen trots att undervisningen ser olika ut från land till land (Schreiner, 2003).

Behovet av gemensamma riktlinjer för åskådningsämnen motiveras på flera olika sätt av organisationer med olika intressen. OSSE är en organisation som arbetar med säkerhetsfrågor på en europeisk nivå. Organisationen lyfter fram behovet av god åskådningsundervisning som medel för att förebygga fundamentalism, xenofobi och radikaliserings. NEF arbetar med social och ekonomisk rättvisa. Deras perspektiv utgår från ett jämställdhetsperspektiv. The Oslo Coalition utgår från de mänskliga rättigheterna och motiverar på så vis behovet av god åskådningsundervisning. Enligt Friedrich Schweitzer (2005), som undersökt åskådningsundervisningen på internationell nivå utifrån barnens rättigheter, behöver alla utbildningsanordnare som tar barnets religionsfrihet på allvar erbjuda undervisning i åskådningsämnet. Heimbrock (2004) som också studerat religionsundervisningen på ett europeiskt plan kritiserar tanken om för strikta internationella riktlinjer för ett ämne som religion som är starkt bundet till landets historia, kultur, till undervisningssituationen och elevernas närmiljö.

Allmänna utvecklingstrender inom åskådningsundervisningen i Europa är för tillfället att målen för åskådningsundervisningen fokuserar mer på religiös kompetens än faktakunskaper (Livonen & Paulanto, 2017). Kallioniemi och Ubaani (2008) definierar religiös kompetens som färdigheten att hantera sin egen religiositet och uppskatta andra människors religioner och livsåskådningar. Religiös kompetens handlar om att kunna handla etiskt och tolerant. Andra trender är en vilja att inkludera mer diversitet i religionsundervisningen speciellt genom att läroplaner öppnar för islam och att religionsundervisningen blir mindre konfessionell. (Malama & Kallioniemi, 2017) Även etiken får en större roll för åskådningsämnet både nationellt och internationellt. (Ubani, Kallioniemi, & Poulter, 2015)

Åskådningsämnenas uppdrag har öppnat upp för den ökande mångfalden i elevernas bakgrund. Tidigare har uppdragen varit mer religionsspecifika. Det blir svårare att motivera monoreligiös åskådningsundervisning med argument om att eleverna bör få lära sig mer om sin egen tradition,

då en ökande del av eleverna inte längre tillhör denna tradition. Ett annat motargument är synen på elevens identitet som uppbyggd istället för kulturellt givna. Synen på att ett barn född i en viss kultur ärver kulturen har delvis ersatts av en syn där barnet i mötet med kulturen bygger sin identitet (Zilliacus H. , 2013). Redan innan barnet har börjat skolan har hen ofta varit i kontakt med flera olika åskådningar och kulturer. (Odiah, 2007)

2.2 Modeller för åskådningsundervisning

De modeller för åskådningsundervisning som finns i Europa kan delas upp på flera olika sätt. Uppdelningen blir utmanande eftersom de existerande begreppen inte räcker till för att förklara skillnader och likheter mellan modellerna (Kallioniemi & Luodeslampi, 2005). Dessutom kan länder ha olika tolkning och användning av begreppen. Däremot är det möjligt att dela upp modellerna i mer övergripande kategorier. I denna del redogörs det för vilka huvudsakliga modeller för åskådningsundervisning som finns i Europa. Att känna till andra länders modeller och deras för- och nackdelar är viktigt med tanke på möjliga ändringar i vår egen modell (Kallioniemi & Luodeslampi, 2005). Modellerna som presenteras i detta kapitel är ett sätt att kategorisera likheter och olikheter mellan länders åskådningsundervisning. Förutom att skillnaderna inom modellerna kan variera från land till land kan man även uppfatta skillnader inom ett land. Ett exempel är Tyskland där federalstaterna har rätt att styra över formen för åskådningsundervisningen (Franken, 2017).

Hull (2002) presenterar fyra faktorer som påverkar ett lands åskådningsundervisning och därmed även modellen för undervisningen. De är: 1. Religionens plats i samhället. Samhället kan vara mer eller mindre multi-religiöst 2. Förhållandet mellan det religiösa och sekulära i samhället. 3. Landets historiska tradition och 4. uppfattningar om åskådningsämnets uppdrag och plats i utbildningen. (Hull, 2002)

Modellerna för åskådningsundervisningen i Europa brukar indelas i tre kategorier, konfessionell, icke-konfessionell och ingen åskådningsundervisning (Flesner, 2015). Begreppet konfessionell betyder i detta sammanhang att undervisningen är uppdelad enligt elevernas egen åskådning. Begreppet konfessionell undervisning har använts för att beskriva en religionsutövande religionsundervisning med målet att förena eleven med en specifik åskådning. Däremot behöver undervisningen inte vara bekännelsetrogen fastän modellen klassas som konfessionell. Exempelvis hör Finland i internationella sammanhang ofta till en

modell som är konfessionell fastän undervisningen inte är det. Finlands modell har även beskrivits som vagt-konfessionell för att skilja mellan modellen där undervisningen är bekännelsestrogen. (Franken, 2017)

Länder med en konfessionell modell är ofta länder där kyrkan har ett stort inflytande i samhället. Den konfessionella modellen är fortfarande den vanligaste modellen i Europa men andra modeller börjar få fotfäste (Pépin, 2009). Inom den konfessionella modellen finns två huvudkategorier för hur undervisningen ordnas. I länder som Italien och Polen ansvarar och ordnar de religiösa samfundet åskådningsundervisningen. Undervisningen är bekännelsestrogen och deltagandet är frivilligt. Man använder begreppet lära sig till religion om denna typ av undervisning som syftar till att föra in eleven i en specifik religiös tradition. (Hull, 2002; Schreiner, 2003)

I den andra kategorin inom den konfessionella modellen ordnar skolan åskådningsundervisningen tillsammans med de religiösa samfundet. Undervisningen är inte bekännelsestrogen och den kan vara valfri eller obligatorisk. Länder med denna modell är exempelvis: Österrike, Tyskland och Grekland. Dessa länder har undervisning om och av religion (Hull, 2002). Undervisning om religion berör främst faktakunskaper om religionen. Man studerar den egna eller andra religioner på ett objektiva utifrån-in perspektiv. Undervisning av religion handlar om att eleven lär sig av religionerna i relation till den egna världsbilden. Religionen erbjuder kunskap och värderingar som främjar elevens personliga utveckling (Schreiner, 2003). Lärandet om och av religion är nära kopplade eftersom kunskapen om religionen även påverkar hur eleven tänker och förhåller sig till religionen. (Hella & Wright, 2008)

I länder med en frivillig konfessionell modell kan elevernas vårdnadshavare ha möjlighet att välja inom vilken åskådning eleven ska undervisas. Till de elever som inte tillhör något religiöst samfund kan det ordnas olika former av filosofisk eller etisk undervisning som inte är bunden till någon religiös åskådning. Vem som ansvarar för skolans åskådningsundervisning ser olika ut, men i de flesta länder med en konfessionell modell är de religiösa samfundet delaktiga i processen. Finland är ett unikt fall eftersom staten ensam ansvarar för all åskådningsundervisning. (Kallioniemi, 2007)

Den icke-konfessionella modellen kännetecknas av en integrerad åskådningsundervisning som är obligatorisk för alla elever, oavsett elevens egen åskådning. Centralt för ämnet är studier om religioner och livsåskådningar genom ett "utanför" perspektiv. Man lär sig faktakunskaper om

religioner och livsåskådningar. Innehållet ska vara neutralt och inte enbart fokusera på en specifik trosinriktning. Ämnet behandlar såväl världsreligioner som centrala ickereligiösa livsåskådningar och etik. Eftersom innehållet inte är konfessionellt finns det inga grunder för elever att inte delta i undervisningen. Bakgrunden till ämnet ligger inom religionsvetenskapen som arbetar med att beskriva religionerna genom ett analytiskt utifrån-perspektiv (Flesner, 2015). Modellen har kritiserats för dess påstående om att undervisningen grundas på en neutral utgångspunkt. En icke-religiös grund innebär inte en neutral position, utan endast att undervisningen inte bygger på explicit religiösa värderingar. (Franck, Osbeck, & Brömssen, 2016)

Några länder inom denna kategori är: Sverige, Norge och England. Trots att länderna är inom samma kategori finns det tydliga skillnader i ländernas åskådningsundervisning. I Norge där ämnet heter *Kristendom, religion, livssyn og etikk* får kristendomen mer plats än andra religioner. Det motiveras med kristendomens starka historiska och kulturella rötter i landet. Ämnet har kritiserats både av kristna och icke-kristna. Landet har haft några fall där föräldrar upplevt att det obligatoriska ämnet inskränkt på elevernas religionsfrihet eftersom de varit tvungna att delta i undervisningen. Ärendet har behandlats i Europadomstolen som gav föräldrarna rätt. Enligt Europadomstolens beslut räcker det inte med att eleverna befrias från delar av undervisningen då föräldrarna inte känner till innehållet i undervisningen och då den kristna läran framhävs mer än andra religioner (Danelius, 2007). Ämnet har även kritiserats för att vara för icke-konfessionellt med hänvisning till elevens rätt att lära sig om sin egen religion. Enligt Kallioniemi (2007) synliggör det norska exemplet hur utmanande åskådningsundervisningsfrågorna är då det gäller de mänskliga rättigheter och föräldrarnas rätt att bestämma. Enligt Llorent-Vaquero (2018), som undersökt europeiska länders grundlagar och läroplaner utifrån hur de ställer sig till religionsundervisningen, används de mänskliga rättigheterna som både argument för och emot religionsundervisning i skolorna. Tolkningarna av rättigheterna och frågan om religionsundervisning skiljer sig åt från land till land. (Llorent-Vaquero, 2018)

I modellen utan åskådningsundervisning kan ämnet tas upp inom andra ämnen. Fokus ligger då på kunskaper om religioner eller livsåskådningar. Frankrike som inte erbjuder åskådningsundervisning i de statliga skolorna har en stor del privata katolska skolor där undervisningen är konfessionell. I Frankrike skildes kyrkan och staten åt år 1905 och sedan dess har det inte erbjudit åskådningsundervisning i de statliga skolorna. År 2003 blev det obligatoriskt för alla statliga skolor att ha fram en affisch med stadganden om skolans sekulära

ställning som exempelvis förbjuder religiösa symboler i skolan (Llorent-Vaquero, 2018). År 2002 öppnade dock den nya läroplanen för undervisning i kunskaper om religion. Att unga fransmän saknar åskådningsmässig kunskap och kompetens har blivit ett problem som lyfts fram i Frankrike. (Pépin, 2009)

3 Åskådningsundervisningen i Finland

Kapitlet inleds med en historisk bakgrund om åskådningsundervisningen i Finland. Eftersom åskådningsundervisningen tidigare nästan uteslutande handlade om den evangelisk-lutherska religionsundervisningen fokuserar kapitlet främst på den, men i slutet av första delen presenteras även kort livsåskådningskunskapens historia i Finland. I den andra delen presenteras läroämnena religion och livsåskådning utifrån hur de är beskrivna i GlgU 2014. Ämnenas uppdrag och innehåll diskuteras i relation till modellen för åskådningsundervisningen i Finland.

3.1 Historisk bakgrund

När finska staten och kyrkan år 1860 skildes åt överfördes ansvaret för utbildning från kyrkan till staten. Kyrkan var trots det fortfarande nära bunden till skolans religionsundervisning vars mål var att fostra eleverna till tron på kristendomen. En rad förändringar skedde efter den nya religionsfrihetslagen år 1919 som gav finländare möjligheten att inte tillhöra kyrkan. Religionsfrihetslagen godkändes år 1922 och togs i bruk året efter. I religionsfrihetslagens åttonde paragraf angående åskådningsundervisningen fastställs att en elev som tillhör ett annat samfund än det som undervisas eller en elev som inte tillhör något samfund ska, på yrkandet av målsman, befrias från undervisningen. Närmare bestämmelser om åskådningsundervisningen i skolan ges inte i lagen. (Sakaranaho, 2018)

Lagen om allmän läroplikt för alla kom år 1921 och folkskollagen år 1923 fastslog att åskådningsundervisningen ordnas enligt den åskådning som majoriteten av eleverna tillhör, vilket i praktiken betydde enligt den evangelisk-lutherska tron med några undantag av ortodox undervisning i östra Finland. Minoritetsreligionernas plats synliggjordes genom att undervisning i en annan åskådning måste ordnas ifall minst 20 elevers vårdnadshavare så önskade. För de elever som inte tillhörde något samfund ordnades ämnet religionshistoria och etik. Trots att ämnet skulle vara anpassat för de elever som inte tillhörde något samfund har målen och läromaterialen senare kritiserats för att ha varit för konfessionella. En del arbetsböcker har uttryckligen haft som mål att konvertera eleverna till den kristna tron (Brotherus, 2013). (Matilainen & Kallioniemi, 2011)

I början av 1920 talet diskuterades formen för åskådningsämnet. Mikael Soininen som var ordförande för skolstyrelsen var en av flera förespråkare för en gemensam åskådningsundervisning för alla elever. Representanter för den evangelisk-lutherska kyrkan var däremot starkt för bevarandet av religionsundervisningen i dess dåvarande form. Majoriteten av den svenskspråkiga befolkningen var även för att bevara religionsundervisningen som den tidigare sett ut (Pyysiäinen & Seppälä, 1998). Regeringen godkände år 1923 en modell för åskådningsundervisningen där eleverna får undervisning enligt det samfund de tillhör och där elever som inte tillhör något samfund undervisas i ämnet religionshistoria och etik (Salmenkivi, Elo, Tomperi, & Ahola-Luttila, 2007).

I folkskolläroplanen som kom år 1925 var syftet med religionsämnet att väcka det religiösa livet i barnet. Skolans religionsundervisning var länge nära kopplad med kyrkans uppdrag. Martti Haavio blev i slutet av 1920-talet en central figur gällande religionsdidaktiken i Finland. Han skrev religionsdidaktisk litteratur och fungerade som lärarutbildare vid Jyväskylä. Han var influerad av de idéströmningar som fanns i Tyskland vid tiden. Enligt honom var syftet med åskådningsämnet att eleven blir en kristen som lever i tron på Jesus Kristus och den anständighet som finns däri. Hans syn på religionens plats i skolan präglade åskådningsundervisningen i Finland under årtionden. (Pyysiäinen & Seppälä, 1998)

I arbetet med den nya läroplanen år 1952 ansåg läroplanskommittén att åskådningsundervisningen behöver fokusera mera på medborgerlig fostran och individens utveckling med hjälp av religionen. Man tog en del avstånd till kyrkans inflytande. Åskådningsundervisningen som tidigare varit motiverad med behovet av kristendomen lyftes nu fram ur ett samhällligt perspektiv (Pyysiäinen & Seppälä, 1998). Pedagogiken som länge varit präglad av behaviorismen blev influerad av både progressivismen med Dewey i spetsen och den kognitiva pedagogiken. Progressivismen lyfte fokus från läraren till eleven och undervisningen blev därmed mer elevcentrerad. Den kognitiva pedagogiken kan urskiljas ur läroplanen som talar om att de religiösa berättelserna bör anpassas enligt eleverna.

Övergången till grundskolan år 1970 betydde fler förändringar för skolan överlag och för åskådningsämnet. Ämnet förnyades för att bättre passa in i samhället vilket resulterade i att kopplingen till kyrkan blev mindre. Istället fick bibellära och elevernas egna livsfrågor mera utrymme i innehållet. Morgonandakten blev ersatt av en morgonsamling som längre inte behövde innehålla ett religiöst budskap. Man ville synliggöra skolans och kyrkans olika uppdrag, där det inte var skolans roll att förmedla religion. Trots det förblev undervisningen bekännelsestrogen. (Pyysiäinen & Seppälä, 1998)

Diskussionen om vilken modell den finska åskådningsundervisningen borde ha blev igen ett aktuellt ämne i och med övergången till grundskolan på 1970-talet. Liknande förslag, som diskuterats redan under 1920 talet, blev aktuella. Etikens plats som ett eget ämne och minoritetreligionernas ställning var centrala frågeställningar. Läroplanskommittén presenterade tre alternativ för den finska åskådningsundervisningen där etiken antingen undervisades som ett skilt ämne, som en del av åskådningsundervisningen eller som ett eget ämne under grundskolans sista år men som en integrerad del av åskådningsundervisningen under de andra åren. En läroplan för ämnet etik gjordes av kommittén men togs aldrig i bruk eftersom regeringen föredrog den traditionella modellen där etiken var en del av åskådningsämnet. (Pyysiäinen & Seppälä, 1998)

Nästa större förändring skedde år 1985 då man ändrade på grunderna för läroplanen. För åskådningsämnet betydde det delvis en tillbakagång till tiden innan grundskolan. Syftet med undervisningen enligt den evangelisk-lutherska åskådningen blev att introducera eleverna till bibelns och kyrkans läror så att de får möjligheten att skapa en personlig tro. (Pyysiäinen & Seppälä, 1998)

Då Finland godkände FN:s mänskliga rättigheter i mitten av 1970 talet var den konfessionella åskådningsundervisningen i strid med rättigheten från religion som godkändes för alla medborgare. Då hade man redan börjat förbereda förändringar gällande ämnet religionshistoria och etik som erbjöds för de elever som inte tillhörde något samfund. Ämnet ersattes av livsåskådningen i läroplanen år 1985 (Matilainen & Kallioniemi, 2011). Ämnet fick ett nytt innehåll som lade mindre fokus på religioner, speciellt kristendomen och tog istället avstamp i olika internationella förordningar, riktlinjer och styrdokument såsom de mänskliga rättigheterna. (Salmenkivi, 2014)

Livsåskådningskunsksämnet har ändrats relativt lite sedan 1985. En förklaring kan enligt Kotkavirta (2007) vara att ämnet fortfarande är så ovanligt och därmed fått lite resurser för utveckling. Först år 2007 grundades en ämneslärarutbildning för lärare inom livsåskådningen. (Salmenkivi, 2014) Antalet elever som får undervisning i livsåskådning har ökat under 2000-talet. År 2003 hade 2,4 procent av eleverna i årskurserna 1–6 livsåskådning och år 2018 hade antalet ökat till kring 7,7 procent (Poranen, 2021). Antalet är litet trots att livsåskådningen är den näst vanligaste åskådningen efter den evangelisk-lutherska. (Salmenkivi, 2014)

År 2003 förnyades religionsfrihetslagen i Finland och därmed även grundskollagen. Lagen lyfte fram rätten från religion på ett tydligare sätt. Lagen fastslog även att åskådningsundervisningen

ska ges enligt elevens egen åskådning (Sakaranaho, 2007). Samma år försvann även kravet på att läraren ska tillhöra det samfund som hen undervisar i (Kallioniemi & Luodeslampi, 2005).

3.2 Läroämnena religion och livsåskådningskunskap idag

Enligt Glgu 2014 är religionsämnets uppdrag att *ge eleverna en bred allmänbildning i religion och livsåskådning* (Utbildningsstyrelsen, 2014, s. 135). Läroplanen har blivit både hyllad och kritiserad för dess öppna karaktär som ger utrymme för tolkning. Både på kommunal och skolvisa nivå skapas egna läroplaner utifrån referensramen för Glgu 2014. Till skillnad från Glgu 2004 beskriver Glgu 2014 innehållet för undervisning på ett generellt plan utan att precisera specifika ämnesinnehåll som bör behandlas. Ett centralt uppdrag är att eleverna lär sig om religionernas interna mångfald. En aktuell utmaning både nationellt och internationellt i den pluralistiska åskådningsundervisningen är att undvika exotifiering av religionerna. Några instruktioner eller exempel på hur man bör ta upp ett utmanande ämne som religionernas interna mångfald nämns inte. Andra centrala ämnen är de konfessionella traditionerna i Finland, religioner och livsåskådningar i världen och förhållandet mellan religion och kultur. (Utbildningsstyrelsen, 2014)

Religionsämnet motiveras med hänvisning till elevens allmänbildning. En bred allmänbildning i åskådningar anses vara en grundläggande färdighet som eleven behöver i mötet med den mångfald av åskådningar som hen kommer i kontakt med. Forskning på både nationell och internationell nivå bekräftar att eleven behöver en bred religiös allmänbildning (Kallioniemi, 2007; Livonen & Paulanto, 2017; ODIHR, 2007). Förståelse för förhållandet mellan religion och kultur nämns också i uppdraget. Att elever lär sig om religioners kulturhistoriska band är viktigt. Dr. Hans-Günter Heimbrock (2004) har studerat religionsundervisning på ett europeiskt plan. Enligt honom måste religionsundervisningen, som längre inte kan motiveras utifrån ett kristet perspektiv, motiveras med religionen som ett kulturämne. Att religionsämnet anknyts till kulturen kan hjälpa elever förstå eller utveckla sin egen identitet (Franck, Osbeck, & Brömssen, 2016; Livonen & Paulanto, 2017), men det betyder även att internationella anvisningar för religionsundervisning blir problematiska i mötet med den finländska kulturen.

Den etiska dimensionen av religionsundervisningen lyfts fram i ämnets uppdrag. Både i relation till religioner, livsåskådningar och till elevens egna etiska reflekterande. (Viinikka, Ubani, Lipiäinen, & Kallioniemi, 2019). Den etiska undervisningen i skolan handlar både om

undervisning i och om etik. Skolans värdegrund grundar sig på olika etiska antaganden om vad som är eftersträvansvärt, rätt eller fel (Dale, 1997; Franck, Osbeck, & Brömssen, 2016). Att presentera en religions etiska värderingar som skiljer sig från den etik som skolans värdegrund bygger på är utmanande. Läraren bör hålla sig neutral och inte värderande då det gäller olika åskådningar. Enligt Malin Löfstedt (2011) är det fel att exempelvis välja att enbart presentera en feministteologisk utläggning av den kristna läran fastän den vore i linje med skolans värderingar. För då blir läran inom-konfessionell och metoderna för att avgöra rätt eller fel vilar inte på vetenskaplig grund utan på lärarens personliga övertygelse. (Franck, Osbeck, & Brömssen, 2016)

Den nuvarande modellen för åskådningsundervisning är i grunden samma som den varit sedan 1920-talet med individens positiva religionsfrihet i grunden. Den positiva religionsfriheten bygger på tanken att det inte är tillräckligt att människor är fria att välja vad de tror på utan att staten även är skyldig att skapa förutsättningar för tron. Barn måste få lära sig om religionen och ha möjlighet att ge uttryck för tron (Kallioniemi & Luodeslampi, 2005). I modellen tryggas minoritetsreligionernas plats. Alla elever som inte tillhör majoritetsreligionen har rätt, under vissa kriterier, att få undervisning inom sin egen åskådning. Åskådningen måste tillhöra ett registrerat och godkänt samfund i Finland. Samfundet måste ha en läroplan godkänd av Utbildningsstyrelsen. Utbildningsstyrelsen har godkänt läroplaner inom följande åskådningar: Evangelisk-lutherska religionen, Ortodoxa religionen, Adventismen, Bahai-religionen, Buddhismen, Pingstkyrkan, Herran kansa ry:s religion, Islam, Judendomen, Katolicismen, Krishna-rörelsen, Kristensamfundets Jesu Kristi Kyrka av Sista Dagars Heliga och Missionskyrkan i Finland. Läroplanen görs utifrån den allmänna läroplanen för religionsämnet. Eleven måste vara inskriven i samfundet för att kunna få undervisning i åskådningen. Detta gör att exempelvis muslimer som sällan tillhör något officiellt samfund inte kan få undervisning i Islam. Ett annat kriterium är att vårdnadshavare till minst tre elever inom samma utbildningsanordnare begär att få undervisning inom en minoritetsåskådning. (Illman, Ketola, Latvio, & Sohlberg, 2017; Utbildningsstyrelsen, 2014)

Elever som tillhör det evangelisk-lutherska samfundet kan inte välja att delta i en annan åskådning eller livsåskådningen. Elever som tillhör ett annat samfund än det evangelisk-lutherska eller ortodoxa samfundet har den största valmöjligheten. De kan välja mellan livsåskådning, den egna åskådningen eller den evangelisk-lutherska undervisningen. För att få livsåskådningskunskap måste eleven tillhöra ett samfund som inte undervisas i skolan eller inte

tillhöra något samfund alls. Statsreligionerna har en speciell ställning eftersom de inte har några minimikrav på elevantal för att undervisningen ska ordnas. (Malama & Kallioniemi, 2017)

Livsåskådningskunskapen är ett tvärvetenskapligt ämne med inslag av kultur, samhällskunskap, etik och moral. Uppdraget för livsåskådningskunskapen är enligt läroplan att främja elevernas förmåga att sträva efter det goda livet (Utbildningsstyrelsen, 2014). Vad det goda livet är definieras inte men demokratiskt medborgarskap, kulturell allmänbildning och elevens förmåga att tänka etiskt och kritiskt nämns som centrala teman. Att det goda livet inte definieras utan förblir en öppen fråga är ett kriterium för en icke-hierarkisk position (Uljens & Ylimaki, 2015). Det betyder att innebörden av det goda livet är individuellt och att en lärare inte direkt kan svara på frågan. Läroämnets uppdrag beskrivs med stora drag och ambitionsnivån är hög. Omfattande mål som *M5 vägleda eleven att lära känna Finlands, Europas och världens kulturarv och att förstå kulturell mångfald som fenomen* är ett exempel på den höga nivån. Precis som religionsämnet har livsåskådningen en veckotimme per läsår genom hela den grundläggande utbildningen. (Zilliacus & Kallioniemi, 2016)

Undervisningen i livsåskådningskunskap bör utgå från eleven. Detta gäller för alla skolämnen men livsåskådningskunskapsämnets öppna karaktär och innehåll möjliggör att läraren lättare kan anpassa undervisningen enligt eleven. Centralt är att eleven utvecklar sin personliga livsåskådning. Glgu 2014 nämner även den trygga lärmiljön som grundläggande för livsåskådningen (Utbildningsstyrelsen, 2014). Flera studier bekräftar vikten av det öppna och trygga klimatet i klassen som en viktig aspekt av lyckad åskådningsundervisning. (Franck & Thalén, 2008; Franken, 2017; Sutinen, Kallioniemi, & Pihlström, 2015; Zilliacus & Kallioniemi, 2015)

Livsåskådningen lider av liknande problematik som minoritetsreligionsundervisningen. Brist på behöriga lärare, brist på färdigt material för läraren och eleverna, för små eller för stora grupper och svårigheter med att få in livsåskådningen i scheman för grupper med elever ur olika årskurser eller i värsta fall skolor är några av problemen livsåskådningen berörs av. (Zilliacus & Kallioniemi, 2015)

Koirikivi, Poulter, Salmenkivi och Kallioniemi (2019) har undersökt beskrivningarna av läroämnena och innehållen för åskådningsämnena i Glgu 2014. De har fokuserat på likheter och olikheter mellan läroämnena religion och livsåskådningskunskap och hur de framställs i Glgu 2014. Studien kom fram till att ämnena har mycket gemensamt men några betydande olikheter. Den främsta skillnaden är ur vilket perspektiv man utgår. I religionsämnet utgår man från

religionen och närmar sig det centrala innehållet i relation till religionen, då man inom livsåskådningskunskapen har elevens identitetsskapande som utgångspunkt. Enligt forskarna bygger religionsämnet på tanken om att eleven tillhör en viss åskådningsmässig tradition som eleven därmed har som sin egen åskådningsmässiga tradition som undervisningen kan utgå från. Livsåskådningskunskapen gör däremot inget antagande om elevens åskådningsmässiga bakgrund eller identitet. (Koirikivi, Poulter, Salmenkivi, & Kallioniemi, 2019)

En annan skillnad är att livsåskådningskunskapen har en större fokus på det kulturella perspektivet. Till skillnad från religionsämnet där kulturen ses och studeras som en del av religion, studerar man kultur och religion skilt inom livsåskådningskunskapen. (Koirikivi, Poulter, Salmenkivi, & Kallioniemi, 2019) Enligt Kotkavirta (2007) saknar livsåskådningskunskapen en längre tradition och identitet och är fortfarande ett ämne i utveckling. Däremot är ämnet fortfarande så pass ovanligt att det inte får den finansiering den behöver för att utvecklas. Han ser utmaningar med att det nuvarande ämnet är för brett och mångsidigt men på samma gång för snävt, eftersom religioner inte explicit berörs. (Kotkavirta, 2007)

Både religions och livsåskådningskunskapsämnet har en nära koppling till läroplanens värdegrund. Åskådningsämnena har en central roll då det gäller förmedlandet och arbetet kring värdegrunden. Beskrivningen av värdegrunden och uppdraget för åskådningsämnena har flera likheter. Förhållandet till sig själv och andra, strävan efter det goda livet, jämlikhet och kulturell mångfald är några exempel på beskrivningar som finns i både värdegrunden och ämnesbeskrivningen. Vidare står det i värdegrunden att *Skolans personal ska bemöta hennens olika religioner, åskådningar, traditioner samt hennens olika syn på fostran med öppenhet och respekt för att skapa förutsättningar för konstruktiv kommunikation* (Utbildningsstyrelsen, 2014, s. 14). Åskådningsämnena är arenan för detta möte.

Ett nytt och centralt bidrag i Glgu 2014 är de sju kompetenser som bör genomsyra all undervisning skolan bedriver. Ett annat innehåll som lyfts fram mer i Glgu 2014 i jämförelse med tidigare läroplaner är helhetsskapande undervisning. Kännetecknande för helhetsskapande undervisning är ämnesintegrering och tematiskt lärande. Undervisningen kan enligt Glgu 2014 ordnas antingen med inslag av helhetsskapande undervisning eller främst som helhetsskapande undervisning.

Förutom kapitlet om åskådningsundervisning i läroplanen har Utbildningsstyrelsen publicerat specifika anvisningar för anordnandet av åskådningsundervisningen. I de specifika anvisningarna ges instruktioner för:

1. Undervisning i religion och livsåskådningskunskap i den grundläggande utbildningen
2. Åskådningsfostran inom förskoleundervisningen
3. Traditionella högtider och religiösa evenemang i förskoleundervisningen och den grundläggande utbildningen
4. Samarbetet med vårdnadshavarna och behandlingen av personuppgifter
(Utbildningsstyrelsen, 2018)

4 Tidigare forskning

Kapitlet kommer att redogöra för studier kring uppfattningar och åsikter om åskådningsämnet, fördelar och nackdelar med modellen för åskådningsundervisningen och framtiden för ämnet. Ämnet har tidigare studerats ur olika synvinklar. Ett flertal studier med liknande syfte har gjorts i Finland där man undersökt andra gruppers syn på åskådningsämnena och dessa studier kommer presenteras i kapitlet. Kapitlet är uppdelat i tre delar enligt studiens tre forskningsfrågor.

4.1 Uppfattningar om åskådningsämnenas uppdrag och organisering

Ubaani, Kallioniemi och Poulter (2015) har studerat klass- och ämneslärarstuderandes syn på uppdraget och målet för åskådningsundervisningen. De lärarstuderande som deltog i studien lyfte fram etiken, den kulturella förståelsen, olika religioner, tolerans och religiös allmänbildning som centrala uppdrag för åskådningsundervisningen. Studien undersökte även vad lärarstuderande ansåg göra åskådningsundervisningen positiv respektive negativ. Det positiva kopplades ihop med möjligheten till diskussion och reflektion kring olika åskådningar. Andra positiva egenskaper var mångsidigheten, berättelser och etikens plats. Att undervisningen är konfessionell eller bibelcentrerad uppfattades som negativt. En del av de studerande beskrev ämnet som tråkigt (Ubaani, Kallioniemi, & Poulter, 2015). Räsänen som undersökt finska medborgares uppfattningar om ämnet har även kommit fram till att ämnet kan uppfattas som tråkigt. (Räsänen, 2007)

En studie av Zillicaus (2013) undersökte minoritetreligionslärares syn på undervisningen i minoritetsreligioner och livsåskådning. Delmål för studien som gjordes med hjälp av semi-strukturerade intervjuer var att undersöka vad lärarna uppfattade som uppdraget med undervisningen. Lärarna inom minoritetsreligioner och de som var lärare i livsåskådningskunskap hade relativt olika uppfattningar om uppdraget. Lärarna i minoritetsreligioner nämnde sakkunskaper om religionen som centralt medan lärarna i livsåskådning värderade diskussioner och reflektioner som viktiga. Uppdraget med ämnet och

undervisningen som lärarna inom minoritetsreligioner beskrev täcker endast en del av läroplanens beskrivning av uppdraget. Lärarna lyfte främst fram den egna religionen och traditionen som del av uppdraget. (Zilliacus H. , 2013)

En studie av Zillicaus och Kallioniemi (2015) undersökte hur lärarna inom minoritetsreligioner ser på sitt uppdrag att stöda elevens religiösa identitet. Flera av lärarna ansåg att minoritetsklassen fungerar som en trygg plats där eleven kan känna samhörighet. Lärarna ansåg att eleverna i minoritetsgruppen har lättare för att öppna upp och skapa gemenskap inom gruppen. Zillicaus och Kallioniemi (2016) har även undersökt lärare inom livsåskådningskunskapen och deras syn på undervisningen. Lärarna ansåg att livsåskådningskunskapsgruppen ofta lyckas bygga en trygg atmosfär där eleverna kan vara sig själva. Att skapa samhörighet inom den egna åskådningsmässiga gruppen lyftes fram som en viktig del av uppdraget av både lärare inom minoritetsreligioner och livsåskådningskunskapen.

Andra aspekter som lyftes fram av lärarna i Zilliacus och Kallioniemis (2015) studie var stödande av elevens egen religiösa kultur och stärkande av religiös minoritetskultur och socialisation. Synen på religionsundervisningen som stödande för elevens egen religiösa kultur och identitet beskriver en traditionell syn på identitet (Zilliacus H. , 2013). Franck, Osbeck och Brömssen (2016) hävdar att identitet och identitetsskapande blivit och fortsätter bli en allt viktigare aspekt i det senmoderna samhället. Skolan spelar en stor roll i elevens identitetsskapande men en för stor fokus på att medvetet påverka elevens identitet kan anses oetiskt eller problematiskt. Majoriteten av eleverna i Kuusisto och Kallioniemis (2014) studie anser att stödande av elevens världsbild eller identitet inte hör till åskådningsämnenas uppdrag.

I en studie av Matilainen och Kallioniemi (2011) har man konstaterat att minoritetsklassen kan stöda eleven i socialisationsprocessen till det finska samhället. Lärarna i Zilliacus och Kallioniemis (2015) studie ansåg att minoritetsreligionsundervisningen kunde stöda eleverna att både socialiseras inom den egna religiösa gruppen och bli en del av det finska samhället. Flera av lärarna nämnde att de kände eleverna och deras familjer sedan tidigare genom församlingens arbete (Zilliacus H. , 2013).

Finländska akademikers syn på uppdraget för religionsundervisningen har undersökts av Kuusisto och Gearon (2019). Målgruppen var akademiker som forskar eller utbildar andra inom åskådningsundervisning på universitet eller andra läroanstalter i Finland. Enligt dem är åskådningsundervisningens uppdrag mångfacetterat och består av religiös allmänbildning, förståelse för andra och den egna världsbilden, färdigheter för globalt medborgarskap och

förståelsen för den mångfald av religioner och kulturer vi omges av. Akademikerna ser uppdraget som viktigt både ur elevens och samhällets perspektiv.

4.2 Fördelar och nackdelar med den nuvarande modellen

En studie av Malama och Kallioniemi (2017) undersökte lärarstuderandes syn på åskådningsundervisningen, modellen för åskådningsundervisning och framtiden för ämnet. Fördelar med den nuvarande modellen som lyftes fram i resultaten var möjligheten att få undervisning enligt sin egen åskådning och att få bekanta sig med sin religiösa tradition och kultur. En studie av Matilainen och Kallioniemi (2011) undersökte rektorers uppfattningar om ämnet. Rektorerna lyfte fram samma styrkor men med en starkare anknytning till religionsfrihetslagen. Det som rektorerna uppfattade som styrkor var religionsfriheten, möjligheten att lära sig om sin kulturella och religiösa bakgrund och att de som inte tillhör något samfund får undervisning i livsåskådning.

Eftersom Finlands modell bygger på en tolkning av religionsfrihetslagen som garanterar positiv frihet till religion är skolan tvungen att ordna religionsspecifik undervisning. Skolan har även en skyldighet gällande elevens allmänna och åskådningsmässiga allmänbildning som måste balanseras med föräldrarnas önskemål. Tolkningen av religionsfrihetslagen där föräldrarna har rätt att välja inom vilken åskådning elevens ska undervisas i är i linje med direktiv från FN:s råd för mänskliga rättigheter (Åhs, Poulter, & Kallioniemi, 2017). Llorent-Bedmar och Cobano-Delgad (2015) som undersökt nordiska länders grundlag utifrån hur åskådningsundervisningen genomförs anser att den finländska modellen är i linje med flera internationella direktiv om religionsfrihet och föräldrarnas rätt att välja barnets åskådningsmässiga undervisning utifrån familjens religiösa övertygelse. Däremot kan föräldrarna i praktiken sällan fritt välja på grund av lagstiftning som förhindrar exempelvis elever inskrivna i det evangelisk-lutherska samfundet att delta i annan undervisning. Enligt Kallioniemi (2015) är modellen även problematisk utifrån de europeiska riktlinjer som finns för åskådningsundervisningen. (Llorent-Bedmar & Cobano-Delgad, 2015)

Utmaningar som nämndes i Matilainens och Kallioniemis (2011) studie var bristen på behöriga lärare i minoritetsreligionerna, segregationen av eleverna i olika grupper som försvårar förståelsen för andra traditioner och risken med att det kan uppstå hierarkier bland eleverna på

grund av uppdelningen. Utbildningen av lärare inom minoritetsreligioner är problematisk eftersom den kräver en studentexamen, som flera invandrare som annars kunde vara lärare saknar. Dessutom finns det ingen egen utbildning för lärare i minoritetsreligioner i Finland. Rektorerna uppfattade de obehöriga lärarna inom minoritetsreligioner mer som utövare av religionen. (Matilainen & Kallioniemi, 2011)

Ett annat problem rektorerna såg med den nuvarande modellen var att elever riskerar bli representanter för sin religion (Matilainen & Kallioniemi, 2011). Eleven kan då identifieras utifrån hans religionstillhörighet. Zilliacus och Kallioniemis, (2015) studie bekräftar att åskådningsundervisningen inom minoritetsreligioner stöder främst de elever som redan har en stark koppling till religionen. Grupperna inom minoritetreligionerna ses ofta som homogena fastän de i verkligheten sällan är det.

Björklund och Björkgren (2016) har tidigare undersökt sju finlandssvenska rektorers syn på kulturer, åskådningsundervisning och etik i deras multikulturella skolor. Rektorerna upplevde en del utmaningar med organiseringen av åskådningsundervisningen och efterlyste mer flexibilitet gällande organiseringen. Åskådningsundervisningen ansågs vara kostsam. Rektorerna lyfte även fram utmaningar som rektorerna i Matilainen och Kallioniemis (2011) studie upplevde, såsom brist på behöriga lärare och läroböcker.

Majoriteten av alla lärarstuderande i Malamas och Kallioniemis (2017) studie var för en integrerad modell. Modellen antogs vara jämlikare eftersom alla elever då får samma undervisning. En annan styrka var möjligheten att tillsammans möta och diskutera olika åskådningar i klassrummet. Däremot var majoriteten för en segregerad modell under de första skolåren. Enligt Sutinen, Kallioniemi och Pihlström (2015) som studerat Deweys teorier bör alla elever ha tillgång till gemensam åskådningsundervisning. Enligt Dewey är det religiösa språket vägen till förståelse. Segregeringen av individer enligt åskådningar skapar åskådningsmässiga subgrupper som saknar förståelse för andra grupper.

Fastän den nuvarande modellen i teorin tryggar elevens religionsfrihet, gäller det främst de elever som tillhör en åskådningsmässig majoritet. För tillfället kan eleven få undervisning i 14 olika åskådningar varav över hälften i grunden är kristna inriktningar. På så vis tar man hänsyn till den åskådningsmässiga diversitet som finns inom kristendomen. Däremot hamnar alla elever som studerar andra världsreligioner i samma grupp. Som exempel kan nämnas islamundervisningen där både sunni och shia muslimer undervisas i samma grupp (Sakaranaho,

2018). I ett allt mer pluralistiskt samhälle kan det bli svårt att avgöra vilka åskådningar som är berättigade en egen inriktning och läroplan och vilka grupper som kan slås ihop.

Eleverna är de som i allra högsta grad berörs av den nuvarande modellen för åskådningsundervisning. Eftersom de flesta elever undervisas under samma modell finns det få studier som jämför elevers upplevelser av olika modeller i Finland. Däremot har Kuusisto och Kallioniemi (2014) undersökt elevers syn på religionsundervisningen ur ett pluralistiskt perspektiv. Enligt resultatet av studien är majoriteten av eleverna på nionde klass för en delvis integrerad modell. Eleverna var generellt nöjda med den nuvarande modellen och ansåg inte att en integrerad modell vore lämpligare. Majoriteten ansåg att religions- eller livsåskådningskunskapsundervisningen bör vara obligatorisk för alla.

Läroplanen möjliggör att den integrerade modellen delvis kan implemeteras i undervisningen redan nu. Kulosaari skola är en privatskola i helsingfors som i de högre årskurserna 7-9 haft en delvis integrerad åskådningsundervisning sedan 2013. Åhs, Poulter och Kallioniemi (2016, 2017) har undersökt resultaten av experimentet. De har studerat både elevernas, lärares, rektors och föräldrarnas tankar och åsikter om den integrerade åskådningsundervisningen. Majoriteten av både eleverna och föräldrarna har föredragit den integrerade modellen. Modellen anses bättre kunna resonera med den verklighet eleverna befinner sig i genom mötet med andra kulturer, religioner och sätt att tänka. Resultatet stämmer även överens med annan internationell forskning om modellen. (Åhs, Poulter, & Kallioniemi, 2016; 2017)

Akademikerna i Kuusistos och Gearons (2019) studie hade varierande syn på problemet kring modellen. De lyfte fram frågan om åskådningsundervisningens form, innehåll och uppdrag vid sidan om vilken modell som vore lämpligast. De lyfte även fram möjligheten till delvis integrerade modeller där eleverna antingen under de första åren studerar utifrån den egna åskådningsmässiga tillhörigheten och senare tillsammans med alla elever eller vice versa.

4.3 Framtidsvisioner för åskådningsämnet

Lisa Odiah (2007) har undersökt vilken syn ämneslärare inom evangelisk-lutherska religionen har om åskådningsämnets framtid. Resultatet av den kvalitativa undersökningen visar att lärarna anser att vikten av att lära sig religionsvetenskaplig kunskap ökar i det mångkulturella

Finland. Överlag borde innehållet enligt dem fokusera mera på religionernas mångfald. En annan poäng var att religionerna borde lyftas fram mer ur individens perspektiv. Angående modellen för åskådningsundervisningen visar studien att en majoritet av lärarna antingen anser att Finland blir tvunget att övergå till en integrerad modell eller att Finland bör övergå till en integrerad modell. (Odiah, 2007)

I en studie av Viinikka, Ubani, Lipiäinen och Kallioniemi (2019) undersöktes lärarstuderandes syn på den ideala religionsläraren nu och framöver. Lärarstuderande lyfte fram religiös läskunnighet som lärarens viktigaste färdighet. Kommunikation, förmågan att lära sig och förmågan att kunna tänka kritiskt lyftes även fram som centrala. Religionsundervisningen ansågs ha både en kulturell och social dimension där den demokratiska fostran ansågs viktig. I studiens diskussionsavsnitt ifrågasätts den ökande fokuseringen på färdigheter framför kunskaper och innehåll. (Viinikka, Ubani, Lipiäinen, & Kallioniemi, 2019)

Daidsen (2010) sammanfattar den moderna och multikulturella åskådningsundervisningens framtid enligt Alberts Wanda i sju punkter. Den första punkten är att åskådningsämnet fortsättningsvis bör finnas kvar som ett eget ämne. Enligt andra punkten bör man följa en integrerad modell. Tredje punkten lyfter fram vikten av ämnets icke-konfessionella karaktär, ämnet bör vara sekulärt. Enligt den fjärde punkten ska ämnet ha både en beskrivande och existentiell dimension. I den femte punkten tas ämnets innehåll upp. Åskådningsämnet ska inte vara bundet till enbart religioner utan även till andra icke-religiösa åskådningar och ideologier. Den sjätte punkten framhäver undervisningen om olika representationer av religioner i bland annat media eller skolböcker. Enligt den sjunde punkten ska religioner och åskådningar kunna kritiserars om de bryter mot exempelvis de mänskliga rättigheterna. Daidsen ställer sig kritiskt till den sjunde punkten eftersom den utgår från att mänskliga rättigheter ses som något som inte kan kritiserars eller ifrågasättas. (Daidsen, 2010)

Trots att Malama och Kallioniemi (2017) menar att modellen för åskådningsundervisning bör utgå från vad som är bäst för eleven lägger ekonomin gränser för vad som är möjligt. Undervisningen enligt elevens egen religion blir en kostnadsfråga i skolor som redan nu har en utmanande ekonomi. En integrerad modell kan antas bli förmånligare i längden eftersom den kräver mindre lärarresurser.

Då man undersökt elevers uppfattningar (Kuusisto & Kallioniemi, Pupils' views of religious education in a pluralistic educational context, 2014) har resultatet visat att en majoritet av eleverna upplever åskådningsundervisningen som relevant. Eleverna upplever även att den

nuvarande modellen för åskådningsundervisning är fungerande och att det inte finns ett behov av en integrerad modell. Dessa elever har dock inte haft möjlighet att delta i integrerad åskådningsundervisning.

Enligt Zilliacus (2013) borde undervisningen i elevens egen religion ersättas av religionsspecifik undervisning. Som tidigare nämnts hänger synen på elevens egen religion ihop med en traditionell och statisk syn på religion och identitet. Den religionsspecifika undervisningen skulle enligt honom ge utrymme för förståelsen om identiteten som öppen och förändelig. Inom livsåskådningskunskapen görs inget antagande om elevens identitet (Koirikivi, Poulter, Salmenkivi, & Kallioniemi, 2019).

5 Rektorn som ledare

År 1869 grundades Utbildningsstyrelsen och då överfördes ansvaret för skolledarskapet från kyrkan till skolan. Efter år 1978 skulle varje skola ha en rektor som ansvarade för ledarskapet i skolan (Uljens & Nyman, 2015). Idag måste alla skolor enligt lagen ha en rektor som ansvarar för utbildningen. Lagen fastslår däremot inte närmare rektorns specifika arbetsuppgifter utan dessa bestäms närmare på lokal nivå (Larzén-Östermark, 2011). Precis som samhället har även rektorsyrket under de senaste decennierna förändrats. Övergången från det moderna till postmoderna samhället luckrade upp rektoreernas arbetsbeskrivningar. Sandén (2007) nämner avreglering, privatisering och en avveckling av den offentliga förvaltningen som exempel på förändringen. Avregleringen har gett rektoreerna större frihet då det gäller att leda skolan. Denna frihet står i proportion mot det ökande ansvaret rektoreerna har för skolans verksamhet.

Rektorns uppdrag är att leda skolans verksamhet (Uljens & Nyman, 2015). Tidigare har rektorns uppgifter främst bestått av byråkratiska uppgifter. Nu ansvarar rektor för skolans pedagogiska verksamhet. Detta är bara en av många arbetsuppgifter en rektor har. En studie av Mäkinen (Larzén-Östermark, 2011) visar att endast kring 14 procent av en rektors tid tillägnas det pedagogiska ledarskapet. Förutom att vara pedagogisk ledare ansvarar rektor för skolans ekonomi och budgetering, tolkande och implementering av styrdokument och lagar, personalfrågor och föräldrakontakten, verksamhetsplaner, säkerhetsplaner och att allt uppföljs och utvärderas kontinuerligt (Sandén, 2007; Svedlin, 2015). Rektoreerna själva har relativt olika syn på sitt uppdrag men flera rektorer anser att deras främsta uppdrag är att genomföra och uppnå läroplanens mål. (Sandén, 2007)

Begreppet ledarskap är ett mångfacetterat och svårdefinierbart begrepp. Ledarskap kan förstås och studeras på ett flertal olika sätt. Ledarskap kan handla om egenskaper, karaktärsdrag hos ledaren. Man studerar hur ledaren leder en organisation. Ledarskap kan även förstås som en process mellan olika parter, exempelvis rektor-lärare, rektor-förälder eller på en mer samhällelig nivå som rektor-lagstiftning, rektor-läroplan. Det pedagogiska ledarskapet är minst lika svårdefinierat men kommer i denna studie att fokusera på det ledarskap rektor utövar i skolan. (Northouse, 2019; Yukl, 2013)

Uljens och Nyman (2015) nämner att utbildningen i Finland administreras på fyra olika nivåer. De är: den internationella, nationella, regionala och lokala nivån. Den internationella nivån är bunden till EU och dess riktlinjer och förordningar. Ett exempel på hur den internationella nivån

påverkat lärares och rektorers arbete är de sju kompetenser i läroplanen som är inspirerade av de åtta kompetenser i EU:s utbildningsprogram (Salo & Sandén, 2015). Undervisnings- och kulturministeriet och Utbildningsstyrelsen leder utbildningen på nationell nivå. De ansvarar för läroplanen. På regionalnivån finns regionalförvaltningsverk vars uppgift bland annat är att trygga medborgares grundläggande rättigheter varav utbildningen är en del.

På den lokala nivån finns kommunerna som har ansvar för att utbildningen ordnas. Det är bildningsdirektören, kommunens skolnämnd och rektorerna som leder arbetet på den lokala nivån. Fastän bildningsdirektören fungerar som rektorernas förman har rektorerna autonomi då det gäller beslut som fattas på skolnivå. Rektorerna förväntas leda skolan och dess verksamhet och kan därmed ses som ansvariga för elevernas skolframgång. (Uljen & Nyman, 2015)

Svedlin (2015) skriver om att förändringar i samhället och den förändrade synen på ledarskap ställer krav på skolans ledarskap. ”skolans ledarskap bör vara framtidsorienterande och framtidsskapande” (Svedlin, 2015, s. 65). Skolans verksamhet måste vara genomtänkt och motiverad. Målet är att ge eleverna kunskaper och färdigheter som de har nytta av i livet. Årsveckotimmarna, det vill säga hur många lektioner per vecka ett ämne får, berättar mycket om målen och syftet med utbildningen. Religionsämnet som gått från att vara skolans främsta ämne till en veckotimme per läsår har fått ge vika för ämnen som matematik, modersmål och språk. Besluten för olika ämnens veckotimmar tas inte av rektorerna utan deras uppgift är implementeringen av besluten. Däremot kan rektorerna vara delaktiga i läroplansarbete eller som experter då det gäller utbildningsfrågor. (Svedlin, 2015)

En annan sak som påverkar rektorskapet är vad Biesta (2011) kallar för mätningens tidevarv. Begreppet hänvisar till den globala trend där standardiserade test, mätningar, prov och resultat får en större plats i skolorna. Rektorers och lärares verksamhet observeras samt utvärderas utifrån elevernas resultat. I Finland finns traditionellt sett en stor tillit till lärares och rektorers yrkeskompetens. Studier har visat att standardisering, kontroll och strikta styrdokument hämmar utbildningsresultaten (Biesta, 2011). Enligt Uljen och Nyman (2015) kan den stora friheten lärare och rektorerna i Finland har, vara en förklaring till Finlands goda skolresultat i ett globalt perspektiv. Däremot har vikten av goda skolresultat bland elever i Finland ökat under 2000-talet. Skolan bör vara effektiv och ansvaret ligger hos rektorn (Wolff, 2015). Det lägger en stor press på samtliga involverade i skolverksamheten.

Rektorerna i Finland har undervisningsskyldighet. Timantalet beror på skolans storlek och elevantal. Enligt Saarukka (2017) ger undervisningsskyldigheten rektorerna mer trovärdighet

bland lärarna, skapar och upprätthåller en närmare relation till eleverna och ser till att det pedagogiska ledarskapet kommer ner på en praktisk nivå och inte förblir något retoriskt. Vidare är rektorernas uppdrag att tolka och implementera läroplanen, som Saarukka ser som skolverksamhetens yttre ramar. Uljens och Ylimaki (2015) nämner att läroplansarbete och ledarskapsarbete bör ses i förhållande till varandra. Att rektorerna blir tvungna att figurera mellan läroplanen, lärarna och undervisningen kräver att de har en viss ämnesdidaktisk kunskap och vision inom alla ämnen.

Rektorerna bär ansvaret för utbildningen och skolutvecklingen och som del av detta uppdrag finns organiseringen av åskådningsundervisningen. Rektorerna är i nyckelposition då det gäller skolans förmåga att möta den ökande mångfalden av kulturer och religioner bland eleverna (Björklund & Björkgren, 2016). Enligt Glgu 2014 är både Finlands religiösa och konfessionella traditioner och livsåskådningar på andra håll i världen centrala delar av uppdraget (Utbildningsstyrelsen, 2014). Därmed blir rektorers organisering av åskådningsundervisningen en central del av skolans arbete med att möta den ökande mångfalden i samhället.

Då det gäller organiseringen av åskådningsundervisningen finns till lärarnas och rektorernas förfogande det tillägg av anvisningar för anordnandet av åskådningsundervisningen av Utbildningsstyrelsen som redan tidigare nämndes (Utbildningsstyrelsen, 2018). Dessa anvisningar instruerar rektorerna om exempelvis vilka detaljer som gäller vid traditionella högtider och religiösa evenemang. Frågan om var linjen mellan religionsundervisning och religionsutövning går, preciseras närmare i dokumentet. Rektorerna ansvarar för att skolan följer dessa anvisningar.

Åskådningsämnena har en tydlig koppling till frågor om etik, moral, värderingar och skolans värdegrund. Varje skola förutsätts formulera en egen läroplan med en lokalt kompletterad värdegrund för skolans undervisning och fostran (Utbildningsstyrelsen, 2014). Värdegrunden bygger på Glgu 2014 beskrivningar men skolans personal, eleverna och vårdnadshavarna bör ha möjlighet att delta i värdegrundsarbetet. Värdegrundsarbetet leds av rektorn. Till rektorns arbetsuppgifter hör även att på ett övergripande plan ansvara för att värdegrunden tillämpas på den skolvisa nivån. Inom åskådningsundervisningen kan lärarna synliggöra skolans värdegrund genom att diskutera och reflektera över värdegrunden i relation till åskådningsämnenas innehåll, exempelvis det värdefulla i livet. (Utbildningsstyrelsen, 2014)

Enligt Hanhimäki (2012) behöver pedagoger vara villiga att utveckla sina attityder, värderingar och sin känslighet i mötet med mångfalden av kulturer i samhället och bland eleverna. Däremot

är den utbildning lärare och rektorer får i ämnet fortfarande bristande. Enligt henne finns det därmed ett behov av att utbilda framtida skolledare som kan möta en religiös pluralism och förstå de religiösa och spirituella dimensionerna av arbetet i skolorna. (Hanhimäki, 2012)

6 Metod

6.1 Syfte och forskningsfrågor

Syftet med studien är att ge en helhetsbild av rektorers syn på åskådningsundervisningen i den grundläggande utbildningen. Studien avgränsas till rektorer i Svenskfinland eftersom det finlandssvenska skolsammanhanget kring åskådningsundervisningen som helhet inte tidigare uppmärksammats. De finlandssvenska rektorerna är en minoritet som leder skolor som är mindre språkligt och kulturellt heterogena än finskspråkiga skolor. Däremot finns det stora skillnader bland skolorna i exempelvis antalet elever med annan språklig och kulturell bakgrund beroende på skolans ort. En fallstudie av Björklund, M. & Björkgren, M. (2015) fokuserade på rektorers uppfattningar om kulturell mångfald och betydelsen av olika livsåskådningar i skolan. Matilainen och Kallioniemi (2011) har tidigare undersökt rektorers uppfattningar om åskådningsundervisningen. De undersökte åskådningsundervisningen i relation till lärande om de mänskliga rättigheterna. Båda dessa nämnda studier var till sin metod kvalitativa. Denna magisteravhandling ger en helhetsbild av rektorernas syn på åskådningsundervisningen utgående från kvantitativa data.

Rektorernas syn undersöks också gällande vilka likheter och olikheter rektorerna ser mellan uppdragen i läroämnena religion och livsåskådningskunskap. Ämnet har undersökts av Koirikivi, Poulter, Salmenkivi, och Kallioniemi (2019) som analyserade glgu 2014 utifrån hur läroämnena framställs och vilka likheter och olikheter uppdraget och det centrala innehållet har. Deras resultat visade att uppdraget och innehållet i ämnena trots olika utgångslägen och perspektiv är liknande. Denna magistersavhandling tar även avstamp i rektorernas åsikter om uppdraget och det centrala innehållet för åskådningsämnen som de beskrivs i Glgu 2014.

Studien fokuserar på rektorer i skolor med årskurserna 1–6 men inkluderar även rektorer för sammanhållna skolor med årskurserna 1–9. Utifrån syftet har tre forskningsfrågor formulerats

1. Hur ser rektorerna på uppdraget i läroämnena religion och livsåskådningskunskap som de beskrivs i läroplanen
2. Vilka för- och nackdelar ser rektorerna i den finländska modellen för åskådningsundervisning?

3. Vad anser rektorerna om åskådningsundervisningens framtid i fråga om uppdrag och organisering?

Den första forskningsfrågan undersöker rektorernas syn på uppdraget och det centrala innehållet för läroämnena religion och livsåskådningskunskap. Synen på ämnets uppdrag och centrala innehåll undersöks främst utifrån hur rektorerna ställer sig till det nuvarande uppdraget och innehållet i Glgu 2014 men även till påståenden om vad det kunde vara eller tidigare varit. På samma gång undersöks även vilka likheter och olikheter rektorerna ser mellan läroämnena religion och livsåskådningskunskap. Vidare undersöks rektorernas syn på hur åskådningsämnena kan stöda elevens utveckling i relationen till allmänbildning, identitet och läroplanens kompetenser.

Den andra forskningsfrågan undersöker vilka för- och nackdelar rektorerna ser i den nuvarande modellen för åskådningsundervisning. Forskningsfrågan tangerar elevens religionsfrihet, minoritetsreligionerna och uppdelningen av eleverna i skilda grupper. Vidare undersöks rektorernas åsikter om organiseringen av åskådningsundervisningen enligt den nuvarande modellen och deras upplevda ansvar angående tillämpning av gällande lagstiftning och styrdokument för åskådningsundervisningen i den grundläggande utbildningen. Rektorerna tar ställning till frågor som bygger på tidigare forskning om för- och nackdelar med den nuvarande modellen.

Den tredje forskningsfrågan redogör för rektorernas åsikter om framtiden för både (1) uppdraget för åskådningsundervisningen i den grundläggande utbildningen och (2) hur den organiseras och genomförs. I den första delen undersöks vad uppdragen och det centrala innehållet för åskådningsämnena kunde vara enligt rektorerna, med tanke på nästa läroplan. Den andra delen undersöker rektorernas åsikter om hur den nuvarande modellen borde organiseras, ändras eller bytas mot en alternativ modell. En rektor som är missnöjd med åskådningsundervisningens upplägg eller något som berör läroämnenas uppdrag kommer troligtvis vilja se en utveckling i framtiden.

6.2 Metodologi och forskningsansats

Metodologiska frågor behandlar vetenskapens och forskningens allmänna karaktär och syfte ur ett vetenskapsfilosofiskt perspektiv. Metodologin kan alternativt beröra metodfilosofiska och

praktiska frågor, vilka detta kapitel handlar om. (Raunio, 1999) Då berör metodologin studiens allmänna syfte och problemformuleringar, principfrågor gällande arbetet med studien och vilka grundläggande ontologiska och epistemologiska antaganden forskaren och forskningsansatsen tillför studien. Metodologin kan ses som en referensram för både metoden och hela studien. Metodologin styr valet av studiens metod. En central fråga inom metodologin är om de metoder som använts för att uppnå studiens resultat är relevanta och tillförlitliga. (Raunio, 1999)

Förutom att styras av metodologin baserar sig valet av metod på syftet för undersökningen. Metoden är tillvägagångssättet man följer för att samla in, analysera och presentera data. Denna studies metod grundar sig på surveyundersökningen. Surveyundersökningen som metod är svårdefinierad eftersom den kan se ut och genomföras på många olika sätt. Denscombe (1998) beskriver surveyundersökningen som *en uttömmande och detaljerad granskning*. Surveyundersökningars syfte är ofta att beskriva eller kartlägga en grupp människors åsikter om eller syn på ett specifikt fenomen (Bell, 2006). Surveyundersökningar kan även användas för att utvärdera något eller få en överblick av människors beteenden eller attityder. Eftersom syftet för denna studie är att åskådliggöra rektorers syn på åskådningsundervisningen lämpar sig surveyundersökningen väl.

Metoder brukar uppdelas i kvantitativa och kvalitativa metoder. Denna studie är kvantitativ. Kvantitativ forskning handlar om att observera och mäta mänskliga beteenden, handlingar och attityder som går att kvantifiera och att använda dessa data i analysen av det som undersöks (Payne & Williams, 2011). Kännetecknande för kvantitativa metoder är enligt Olsson och Sörensen (2007) att forskningen är strukturerad med förutbestämda variabler och att man undersöker en större population. Syftet med kvantitativ forskning är ofta att resultaten ska kunna generaliseras. Surveyundersökningen är ett exempel på en kvantitativ metod.

Kvantitativa metoder används inom en stor del av studier men har en naturlig koppling till ämnen som annars också har att göra med siffror, mätbarhet och statistik, så som ekonomi och naturvetenskaper (Payne & Williams, 2011). Då man undersöker människor och mänskligt beteende förvandlar man det som ska undersökas, exempelvis åsikter, till variabler som kan ges ett numeriskt värde. Detta numeriska värde möjliggör statistiska mätningar. Forskarens uppgift är att presentera data och dra möjliga slutsatser eller generaliseringar utifrån resultaten, till skillnad från i kvalitativa studier där forskaren kan tolka resultaten. Forskaren står ”utanför” studien till skillnad från i den kvalitativa forskningen där forskaren ses som ett subjekt som figurerar ”innanför” studien. (Olsson & Sörensen, 2007) Datasamlingsmetoden för denna studie är enkät med givna svarsalternativ. De givna svarsalternativen representerar

respondentens åsikter angående forskningsfrågorna och har ett förutbestämt numeriskt värde som möjliggör en statistisk uppställning om rektorernas syn på ämnet.

Studier kan även indelas i nomotetiska och ideografiska studier beroende på perspektivet studien gjorts utifrån. Den nomotetiska inriktningen kan förknippas med kvantitativa metoder eftersom den undersöker en större population och strävar efter att kunna göra generaliseringar medan ideografiska studier fokuserar på att fördjupa sig i enskilda händelser eller upplevelser. Raunio (1999) delar in samhällsvetenskapen i en objektiv och subjektiv samhällsvetenskap. Han placerar de nomotetiska metoderna inom den objektiva samhällsvetenskapen. Den objektiva samhällsvetenskapen utgår från att verkligheten existerar utanför människan och hennes tolkningar till skillnad från den subjektiva samhällsvetenskapliga synen där verkligheten konstrueras av människan. Detta verklighetsantagande innebär att kunskapen inte är bunden till människan och hennes tolkningar. Kunskapen kan därmed samlas och studeras objektivt. Jag strävar efter att samla kunskap i form av syner på åskådningsundervisningen. Rektorernas syner antas ha en grad av allmängiltighet som överskrider den enskilda rektorns åsikter som berättar något om själva fenomenet åskådningsundervisning. Vidare berättar rektorernas syner på åskådningsundervisningen både något om den enskilda rektorns syn på fenomenet och om själva fenomenet.

Kvalitativa och kvantitativa metoder framställs ibland som varandras motsatser men detta är en förenkling. Istället kan metoderna ses som varandras komplement, fastän de är grundade på skilda vetenskaps- och kunskapsideal (Metsämuuronen, 2005). Eftersom denna studie är kvantitativ kommer den sakna det djup en kvalitativ studie kunde erbjuda. En kvalitativ studie kunde däremot inte kartlägga eller redogöra för de åsikter en större grupp rektorer har om åskådningsundervisningen. Denna studie kunde ha komplementerats med kvalitativa intervjuer eller några öppna frågor i enkäten för att få både djup och bredd i rektorernas syner. Dock valdes endast det kvantitativa perspektivet eftersom det antogs passa bättre in på syftet för undersökningen och arbetets omfattning (mer om valet i metoddiskussionen).

Kvantitativa metoder kan delas i deskriptiva och explanativa studier. De explanativa studierna söker efter orsakssamband. Deskriptiva studier beskriver egenskaper, åsikter och tankar en viss målgrupp har. Enligt Heikkilä (2014) är den deskriptiva studien den empiriska studiens grundform. Eftersom syftet för studien är att redogöra för rektorernas syn på åskådningsundervisningen och inte se på orsaker till dem är denna studie deskriptiv.

Studier kan även indelas i induktiva och deduktiva studier. Induktiva tillvägagångssätt härleder kunskapen ur empirin genom olika studier eller experiment. Deduktiva tillvägagångssätt utgår från givna premisser och teorier och härleder kunskapen ur dessa. Studien i denna avhandling är både induktiv och deduktiv. Den är induktiv på grund av den empiriska datainsamlingen men deduktiv eftersom enkäten som används för att samla in data delvis bygger på andra studier om ämnet. Surveystudier är ofta både induktiva och deduktiva eftersom de kan användas för att pröva teoretiska hypoteser i praktiken.

Surveystudier har ofta ett funktionalistiskt syfte i samhället. Beslutsfattare kan använda den information en surveystudie erbjuder för att få en överblick över vilka åsikter individer har om ett visst fenomen. Denna studie kunde erbjuda ett inslag i diskussionen om uppdraget och formen för åskådningsämnena i nästa läroplan.

Studiens forskningsansats är en postpositivistisk ansats som är grundad på den positivistiska traditionen. Den positivistiska ansatsen uppstod ur och tillhör naturvetenskaperna och förknippas med empiriska och kvantitativa metoder. Kännetecknande för ansatsen är objektivitet, mätningar, generaliseringar, lagbundenhet och matematiska analysmetoder. (Raunio, 1999)

Den postpositivistiska ansatsen utgår från att människan kan samla objektiva data, men att samma verktyg som används för att samla data om naturen inte nödvändigtvis fungerar då man undersöker människor och mänskligt beteende. Ansatsen lyfter även fram forskarens roll som mer central och närvarande i studien än i den positivistiska forskningen där forskaren bör stå utanför studiens alla moment. Den postpositivistiska ansatsen ger forskaren mer utrymme att analysera och tolka resultaten samt själva forskningsprocessen. (Metsämuuronen, 2005)

Viktigt för den postpositivistiska ansatsen är studiens transparens och forskarens öppenhet och ärlighet gällande forskningsprocessen. Forskaren bör sträva efter att vara självkritisk och reflektera över sin påverkan på studien. Som metod passar surveyundersökningen bra inom den postpositivistiska ansatsen på grund av dess nära koppling till statistiska mätningar, objektivitet och generaliserbarheten. I denna studie valdes den postpositivistiska ansatsen eftersom den ger mer utrymme för forskarens tolkningar av resultaten.

6.3 Enkät som datainsamlingsmetod

I denna studie används enkät som datainsamlingsmetod. Enkäter är en datainsamlingsmetod som används för att samla in data om och av människor (Fink, 2017). Valet av datainsamlingsmetod baserar sig på studiens syfte, forskningsfrågor och forskningsansats. Inom kvantitativ forskning används ofta enkäter som datainsamlingsmetod eftersom man lätt kan nå ut till en stor population och för att resultaten lättare kan kvantifieras. Vidare kan resultaten, om urvalet är tillräckligt stort, generaliseras till en större population.

Enkäter kan användas som datainsamlingsmetod både inom kvalitativa och kvantitativa metoder. Frågorna i en enkät delas vanligen i antingen öppna eller slutna frågor. Öppna frågor förknippas oftare med kvalitativ forskning. Denna kvantitativa studie använder enbart slutna frågor. De slutna frågorna kan möjliggöra kvantifiering, standardisering och statistiska analyser av data. Då det gäller kvantitativa studier är det viktigt att frågorna och svarsalternativen är entydiga eftersom alla respondenter bör förstå dem på samma sätt. Dessutom går det smidigare att fylla i slutna frågor. Enligt Trost (2012) bör ett frågeformulär gå smidigt att fylla i så att respondenten inte hoppar över frågor eller avbryter svarandet.

Slutna frågor har färdigt givna svarsalternativ som respondenten väljer emellan. Fördelen med givna svarsalternativ är att svaren går att koda på förhand, vilket gör analysen lättare. De slutna frågorna kan även indelas i olika kategorier så som: rangordningsfrågor, likertskalefrågor och demografiska frågor. I denna studie används varianter av alla dessa tre. För svarsalternativen används olika skalor beroende på typen av fråga. Svarsalternativen i denna enkät följer främst likertskalan, som är en attitydskala (Ejlertsson, 2014).

Enkätfrågor kan vara ute efter olika typer av data. Denscombe (1998) nämner fyra olika nivåer av data: nominal, ordinal, intervall och kvotdata. Intervall och kvotdata används för att mäta skillnaden, rangordna eller jämföra. Denna studie använder främst data på nominal och ordinal nivå. Nominaldata kallas även för kategoridata eftersom de siffrvärden man anger variablerna endast fungerar som etiketter för innehållet. Nominaldata ordnar variablerna i kategorier utan att berätta något om deras ordning eller värde. Exempel på nominalvärden är bakgrundsfrågor såsom kön och ort. Med hjälp av nominaldata kan forskaren göra jämförelser mellan kategorierna och inom kategorierna. Ordinaldata ger en rangordning av svarsalternativen i resultatet men berättar inget om avståndet mellan dem. Med hjälp av ordinaldata ger man variablerna olika numeriska värden för att mäta exempelvis åsikter. Likertskalan är ett exempel

på en ordinalskala där forskaren rangordnar svaren enligt hur väl respondenternas åsikter stämmer överens med ett påstående. Likertskalan berättar inget om avståndet mellan svarsalternativen eftersom det inte går att mäta skillnaden på exempelvis att delvis hålla med och hålla med helt. (Valli & Aaltola, 2018)

Eftersom de slutna frågorna inte direkt kan svara på det omfattande syftet eller forskningsfrågorna behöver studiens syfte och forskningsfrågor brytas ner i mindre delar. Detta sker innan man kan börja med frågeformuleringarna för enkäten. Man klargör vilka studiens frågeställningar är och vad de består av. Man bryter ner dessa frågeställningar och ser vilka beståndsdelar de består av. Enligt Ejlertsson (2014) handlar det om operationalisering då man överför nedbrutna frågeområden till konkreta frågor. De mindre delarna svarar sedan på delar av frågeställningarna. En fråga räcker sällan för att mäta en del utan det kan behövas fler liknande frågor som svarar på en viss del av frågeställningen. Då man slår ihop flera frågor som mäter samma sak kallas det index. (Ejlertsson, 2014)

6.4 Utformning av enkäten

Välformulerade och tydliga frågor är en förutsättning för att få tillförlitliga data. Tillförlitliga data är en förutsättning för en lyckad undersökning. Enkäten är datainsamlingsinstrumentet som studiens empiriska del baseras på. Därför är skapandet av en god och tillförlitlig enkät en av studiens viktigaste och mest utmanade delar. (Valli & Aaltola, 2018)

Att skapa enkäten börjar med att bekanta sig med teorin och vad man redan vet (Metsämuuronen, 2005). För denna studie gick jag igenom liknande tidigare studier och deras frågeformulär. En del av frågorna i denna enkät baserar sig på Räsänens (2007) enkät i en studie om finländares uppfattningar om åskådningsundervisningens form och innehåll. Innan utformningen av enkäten behöver forskaren tänka på vilken typ av data hen är efter. I denna studie är det främst ordinaldata.

Eftersom forskningsfråga ett undersöker hur rektorerna förhåller sig till åskådningsämnena som de beskrivs i läroplanen används G1gu 2014 delvis som grund för frågorna. Rektorernas åsikter om uppdragen i religion och livsåskådningskunskap undersöks med hjälp av en femskalig likertskala. Skalan innehåller svarsalternativen; helt av samma åsikt, delvis av samma åsikt, delvis av annan åsikt, helt av annan åsikt och ingen åsikt. De femskaliga svarsalternativen ger

respondenten möjligheten att inte ta ställning till påståendena. Valli och Aaltola (2018) rekommenderar att man använder en likertskala med ett ojämnt antal svarsalternativ eftersom det ger respondenten möjlighet att inte ta ställning till någon fråga.

Enkäten i denna studie är en webbaserad enkät gjord via programmet e-blankett som är Åbo Akademis standardprogram för enkäter. Fördelen med en webbaserad enkät är möjligheten att kostnadsfritt nå ut till hela den önskade målgruppen. En annan fördel är att respondenten själv kan välja när hen fyller i enkäten.

Frågorna i enkäten bör varken vara ledande eller tolkningsbara. Utan reflektion över frågornas formulering och svarsalternativ kan frågorna bli ledande eller missvisande. Därför har frågorna i enkäten bearbetats i flera omgångar med hjälp av handledaren. Forskarens egna synpunkter och värderingar får inte påverka hur frågorna ställs (Trost, 2012). Tolkningsbara frågor går aldrig helt att undvika eftersom både forskaren och respondenten är subjektiva tolkare av frågorna, och använder sig av ett språk som inte är entydigt. Däremot bör forskaren aktivt förebygga att frågorna kan misstolkas genom att jobba med frågorna och formuleringarna. Frågorna som tillhör forskningsfråga två kan anses vara ledande. Enligt (Ejlertsson, 2014) är det möjligt att använda ledande frågor om det är tydligt för respondenten att frågorna är påståenden som de tar ställning till.

Enkätens disposition kan stöda respondentens motivation att besvara frågorna. Enkäten i denna studie börjar med några bakgrundsfrågor och sedan några lätta frågor som berör rektorernas allmänna tankar om åskådningsämnen. De mer känsliga och personliga frågorna om respondentens eget förhållande till religion kommer sist. Enkäten är uppdelad i fyra delar, varav en är bakgrundsfrågor och de tre andra är uppdelade enligt forskningsfrågorna. Enkäten består av sammanlagt 89 frågor.

Operationalisering

Operationalisering handlar som tidigare nämnts om att bryta ner studiens syfte och forskningsfrågor till konkreta och mätbara frågor. Operationaliseringen blir på så vis en referensram för vad studien undersöker. Syftet för denna studie har brutits ner i tre forskningsfrågor. Forskningsfrågorna behöver ytterligare brytas ner för att kunna bli enkätfrågor. Detta sker genom att bestämma vad forskningsfrågorna består av och mäter.

Operationaliseringen görs enbart för forskningsfråga två. Forskningsfråga två handlar om rektorernas syn på för- och nackdelar med den nuvarande modellen för åskådningsundervisningen. Utifrån forskningsfrågan har tre kategorier skapats:

1. Upplevda fördelar och nackdelar med organiseringen av åskådningsundervisningen
2. Upplevda fördelar och nackdelar i koppling till elevens religionsfrihet
3. Upplevda fördelar och nackdelar med två skilda läroämnena

Kategorierna baserar sig på vad tidigare forskning lyft fram som argument för och emot den nuvarande modellen. Till varje kategori kunde sedan göras två till tre konkreta enkätfrågor. I resultatkapitlet presenteras data utifrån dessa tre kategorier.

6.5 Rektorer som målgrupp

Då man gör en kvantitativ undersökning vill man ofta uttala sig om en större grupp utan att behöva få svar av en hel population. Då använder man sig av urval. Urval är en representation av den tänka målgruppen som man använder då det inte är möjligt eller nödvändigt att fråga den hela populationen. Denna studie är en totalundersökning där alla i populationen kontaktas. Därför har studien inget urval. Däremot har studien en specifik population, rektorer i finlandssvenska skolor.

Som redan tidigare nämnts är rektorerna en central målgrupp som leder skolornas pedagogiska verksamhet. Utöver denna uppgift har rektorerna flera andra tidskrävande arbetsuppgifter. En undersökning från Utbildningsstyrelsen visar att rektorernas administrativa uppgifter konstant ökar och redan tar upp en stor del av arbetet (Taajamo & Puhakka, 2019). Den pågående globala pandemin påverkar troligen även rektorernas arbetsbörda och villighet att besvara enkäten.

Enligt hemsidan svenskskola.fi finns det för tillfället 167 skolor med årskurserna 1–6 och 30 skolor med årskurserna 1-9. Antalet rektorer är således cirka 200.

6.6 Genomförande av undersökningen

Den webbaserade enkäten sändes till rektorerna via ett e-postmeddelande i början av oktober (se bilaga 4). I meddelandet fanns information om studien, mina kontaktuppgifter, länk till hemsidan blogs2.abo.fi där resultaten presenteras, och själva länken till enkäten.

E-postadresserna till rektorerna togs från hemsidan svensskola.fi som listar alla svenspråkiga skolor i Finland. En del rektorers adresser fanns inte på hemsidan och i de fallen besökte jag skolans eller kommunens hemsida för att hitta informationen. För en del rektorer hittade jag ingen egen e-postadress utan endast en skolepost, dit jag sände enkäten istället. Det totala antalet adresser var i början 184 men minskade till 167 efter att en del av e-postadresserna av olika skäl inte fungerade.

Vanligtvis brukar man ge respondenterna några veckor att besvara enkäten, eftersom detta är en lämplig tid att hinna fylla i enkäten och inte glömma bort den (Trost, 2012). Rektorerna gavs först ungefär två veckor att fylla i enkäten men på grund av den pågående Coronapandemin och de omställningar som just då var på gång förlängdes tiden. En påminnelse skickades till rektorerna i slutet av oktober och en andra påminnelse i början av november.

6.7 Bearbetning och analys av data

Bearbetningen och analysen av data började med att de ifyllda enkäterna överfördes till Microsoft Excel. Genom att först överföra de ifyllda enkäterna till Microsoft Excel har man möjlighet att kontrollera data, namnge olika kategorier och få en överblick av det insamlade data. Efter det överfördes data till statistikprogrammet SPSS. Statistikprogrammet SPSS möjliggör en rad olika framställningar och analyser av data. Eftersom kodningen av svarsalternativen för datamaterialet redan gjordes då enkäten skapades kunde det färdiga materialet matas direkt från Excel till SPSS.

Det första steget var att ta fram deskriptiva data. Både gällande bakgrundsfrågorna och ämnesfrågorna gjordes grundläggande statistiska analyser för att få en överblick av svaren och respondenterna. Detta gjordes genom att ta fram frekvensen (f), typvärdet (t) och procentandel (%) för rektorernas svar på de enskilda frågorna. SPSS räknar automatiskt ut dessa värden och ger användaren möjlighet att presentera resultaten på olika sätt. Resultaten presenteras i tabeller

med frekvensen. Frekvensen berättar hur många rektorer som svarade på samma alternativ av flervalsfrågorna. Procentandelen visar hur rektorernas svar fördelar sig över svarsalternativen. (Metsämuuronen, 2005)

Bortfall

En utmaning med enkäter är bortfallet. Bortfallet kan delas i internt och externt bortfall. Internt bortfall handlar om att respondenten missat eller hoppat över någon fråga i enkäten. I denna enkät var alla frågor obligatoriska så det finns inget internt bortfall. Externt bortfall handlar om att personer i målgruppen inte fyller i enkäten. Det externa bortfallet i denna studie är relativt stort. Av de 167 rektorer som ingick i urvalet svarade 32 på enkäten. Detta ger en svarsprocent på kring 20 procent.

Enligt Ejlertsson (2014) bör forskaren försöka lyckas motivera respondenterna att svara genom inre och yttre motivation. Den inre motivationen handlar om respondentens vilja att svara på en enkät som hen tycker är intressant och meningsfull. Därför har enkäten i denna studie omarbetats flera gånger. Den yttre motivationen handlar om att respondenten får ut något av att svara på enkäten. Det kan handla om en belöning för att man fyllt i enkäten. Den yttre motivationen för denna studie kommer i form av möjligheten att få ta del av forskningsresultaten. För att ytterligare minska bortfallet sändes två påminnelsebrev om enkäten till alla rektorer.

Eftersom svaren var så få, kan inga statistiska generaliseringar göras för gruppen rektorer i finlandssvenska skolor. Däremot är det relevant att granska vilka rektorer som valt att svara på enkäten. Med ett så litet antal respondenter kan man även anta att de som svarat på enkäten haft ett intresse för ämnet och/eller starkare åsikter gällande åskådningsundervisningen. Enligt typvärdet som anger det vanligaste värdet var medelvärdessrespondenten en kvinna i 46–55 åldern med en arbetserfarenhet på över 20 år som arbetar i en skola i Österbotten med under 100 elever som erbjuder undervisning i evangelisk-luthersk tro och livsåskådningsskunkskap.

Trots den låga svarsandelen finns de flesta rektorer representerade i studien. Av respondenterna var 22 kvinnor och 10 män. Rektorerna var mellan 36–65 år med varierande arbetserfarenhet. 15 av respondenterna var från Österbotten och 14 var från Nyland. Tre av rektorerna fanns i Åboland, Åland och språköarna. Tio av skolorna hade enbart evangelisk-luthersk religionsundervisning. 22 skolor hade undervisning i livsåskådningsskunkskap. Skolor med

ortodox undervisning var sex, katolsk undervisning hade två och tre hade islam. Fyra av skolorna var sammansatta skolor med årskurserna 1–9 och resten var skolor med årskurserna 1–6. Nedan följer tabeller på bakgrundinformationen om respondenterna.

Tabell 1 - Ålder

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	36-45	5	15.6	15.6	15.6
	46-55	19	59.4	59.4	75.0
	56-65	8	25.0	25.0	100.0
	Total	32	100.0	100.0	

Tabell 2 - Arbetserfarenhet: Jag har haft ansvaret för rektorsuppgifterna i

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	0-5	7	21.9	21.9	21.9
	6-10	3	9.4	9.4	31.3
	11-15	8	25.0	25.0	56.3
	16-20	3	9.4	9.4	65.6
	Över 20 år	11	34.4	34.4	100.0
	Total	32	100.0	100.0	

Tabell 3 - Ort: Skolan finns i

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Österbotten norr om Vasa	6	18.8	18.8	18.8
	Österbotten Vasa och söderut	9	28.1	28.1	46.9
	Språköarna	1	3.1	3.1	50.0
	Åboland och Åland	2	6.3	6.3	56.3
	Västra Nyland	3	9.4	9.4	65.6
	Mellersta Nyland	5	15.6	15.6	81.3
	Östra Nyland	6	18.8	18.8	100.0
	Total	32	100.0	100.0	

Tabell 4 - Storlek på skolan: Skolans elevantal

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1-100	12	37.5	37.5	37.5
	101-200	9	28.1	28.1	65.6
	201-300	6	18.8	18.8	84.4
	301-400	2	6.3	6.3	90.6
	401-500	1	3.1	3.1	93.8
	501-	2	6.3	6.3	100.0
	Total	32	100.0	100.0	

Tabell 5 - Vilka åskådningar undervisas i skolan

	Ja Count	Nej Count
Evangelisk-luthersk tro	32	0
Livsåskådningskunskap	22	10
Ortodox tro	6	26
Katolsk tro	2	30
Islam	3	29
Judendomen	0	32
Annan	0	32

På sista sidan i enkäten svarade rektorerna på några frågor om deras egna förhållande till religion. 27 rektorer uppgav att de är medlemmar i evangelisk-lutherska kyrkan. Två rektorer svarade att de tillhör ett annat samfund och två rektorer tillhörde inget samfund. I den sista frågan fick rektorerna plocka identiteter ur en lista med olika religioner och åskådningar som bäst beskriver dem. Alternativen var tagna ur Räsänens (2007) studie om finländares syn på åskådningsundervisningen. Rektorerna svarade genom att kryssa för en eller flera alternativ. Den populäraste beskrivningen var religiöst liberal som 19 rektorer hade valt. Andra populära alternativ var humanist (16) och kristen (15). En rektor identifierade sig som agnostiker, en som ateist, två som annan och tre som religiöst troende.

Tabell 6 - Välj rätt alternativ: Jag är medlem i

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Evangelisk-lutherska kyrkan	27	84.4	87.1	87.1
	Annat samfund	2	6.3	6.5	93.5
	Tillhör inget samfund	2	6.3	6.5	100.0
	Total	31	96.9	100.0	
Missing	System	1	3.1		
Total		32	100.0		

Tabell 7 - Välj ut de identiteter från listan av religioner och världsåskådningar som beskriver dig

	Count	Ja Count
Lutheran	23	9
Kristen	17	15
Andligt orienterad	28	4
Humanist	16	16
Agnostiker	31	1
Religiöst liberal	13	19
Ateist	31	1
Religiöst troende	29	3
Annan	30	2

6.8 Reliabilitet, validitet och etik

All forskning behöver ta hänsyn till forskningsetiken. Forskningsetiken tryggar respondentens position och lägger ramarna för vad som är möjligt och hur man bör gå tillväga då det gäller frågor som anonymitet, frivillighet, rätten att veta vad som undersöks, av vem och varför. Reliabilitet och validitet används inom kvantitativ forskning som grund för god forskning och pålitliga resultat.

Reliabilitet mäter hur väl studiens resultat går att upprepa under liknande omständigheter med hjälp av samma datainsamlingsmetod av någon annan, under en annan tid eller på ett annat urval (Eliasson, 2013). Om studien skulle få olika resultat vid olika tillfällen skulle den inte anses vara reliabel. Begreppet reliabilitet kan delas i fyra olika komponenter: kongruens, precision, objektivitet och konstans. Kongruensen hänger samman med enkätundersökningar och handlar om att ställa liknande frågor för att få en mer nyanserad bild av svaret. (Trost, 2012)

För att upprätthålla en god reliabilitet behöver antalet respondenter vara tillräckligt stort. Till god reliabilitet hör även att datainsamlingen, kodningen av data och analysen av data görs noggrant och att man kontrollerar fel. Mätinstrumentet som i denna studie är enkäten, är viktig då det gäller reliabilitet. Utan en fungerande enkät kan hela studiens reliabilitet ifrågasättas. Andra punkter som påverkar en studies reliabilitet är: studiens inramningar och ett tydligt formulerat syfte, hantering och analys av data och presentationen av resultaten (Heikkilä, 2014).

Urvalet bör vara representativt för målgruppen. En högre svarsfrekvens bidrar till reliabiliteten (Trost, 2012). Utan en tillräckligt hög svarsfrekvens finns det en risk att resultaten blir missvisande om syftet är att generalisera resultaten. Då är det möjligt att endast de med starka åsikter om åskådningsämnet svarar på enkäten och att svaren därmed blir polariserade. Åskådningsämnet kan vara ett laddat ämne eftersom det har att göra med människans tro och värderingar.

Reliabiliteten berör främst studiens datainsamlingsmetod och datainsamlingsinstrument men även studiens transparens. Studiens transparens handlar om att forskaren noggrant beskriver varje moment av studien. Forskaren bör även granska forskningsprocessen kritiskt. Transparensen bidrar till att studies metod, genomförande och resultat kan granskas och godkännas av andra forskare vilket är en förutsättning för studiens vetenskaplighet. (Fink, 2017)

Studiens validitet berör frågan om studien verkligen mäter det som den påstår sig mäta. En studie vars syfte är att studera motionsvanor bör studera motionsvanor och en studie som syftar till att studera åsikter bör studera åsikter. Validiteten är bunden till studiens datainsamlingsmetod och datainsamlingsinstrument. Datainsamlingsmetoden som valts bör vara begrundad, välmotiverad och passa in i studiens syfte. (Olsson & Sörensen, 2007)

Att studien har hög validitet innebär att även reliabiliteten är hög men en hög reliabilitet berättar inget om validiteten. Ett mätinstrument kan ge samma resultat vid olika tillfällen med olika personer vilket tyder på hög reliabilitet. Däremot kan datainsamlingsinstrumentet mäta något

annat än studien hade som syfte att mäta. För att öka validiteten behöver forskaren noggrant granska att mätinstrumentet verkligen mäter det som ska mätas. (Fink, 2017)

Ett tydligt syfte är grundläggande för god validitet. Eftersom studiens validitet eller trovärdighet hänger på hur väl enkäten lyckas mäta syftet för forskningsfrågorna har enkäten noggrants granskats för att stämma överens med syftet och forskningsfrågorna. För att öka validiteten i denna studie har forskningsfrågorna preciserats närmare i syftesbeskrivningen. (Valli & Aaltola, 2018)

Etiska frågeställningar berör studien och studieprocessen. Forskaren bör sträva efter att följa etiska riktlinjer för forskning. Etiska kommittéer ger olika råd som forskaren kan följa. Ejlertsson (2014) listar fyra forskningsetiska krav som gäller för enkäter och de är: informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet. Informationskravet handlar om att respondenten informeras om forskningens syfte och vad materialet kommer att användas till. Samtyckeskravet betyder att man är tydlig med att deltagandet i enkäten är frivilligt. Konfidentialitetskravet innebär att respondentens personuppgifter behandlas konfidentiellt och att inga personuppgifter utges. Respondenterna i denna studie är anonyma, vilket betyder att inte ens forskaren vet vem respondenterna är. Slutligen betyder nyttjandekravet att respondenten informeras om vad resultaten kommer användas till. I denna studie informerades respondenterna redan i det inledande meddelandet för enkäten om samtliga punkter.

Då det gäller konfidentialitetskravet informeras respondenterna om att svaren behandlas konfidentiellt. Respondenterna kunde även ha informerats om att de fyller i enkäten anonymt, vilket betyder att forskaren inte vet vem som fyllt i enkäten. Fullständig anonymitet är dock svår att garantera eftersom populationen inte är så stor och för att respondenterna fyller i bakgrundsfrågor som möjliggör att svaren kunde spåras till en enskild rektor (Ejlertsson, 2014). Inga enskilda svar pekas ut i resultatredovisningen för att säkerställa att svaren inte går att spåra till enskilda rektorer.

7 Resultat

I resultatkapitlet presenteras studiens resultat utifrån studiens syfte som är att ge en helhetsbild av rektorernas syn på åskådningsundervisningen i den grundläggande utbildningen. Resultatkapitlet är indelat i tre delar enligt forskningsfrågorna. Rektorernas åsikter presenteras med hjälp av beskrivningar av data som även presenteras i tabeller och figurer. En del av resultaten presenteras endast i text i kapitlet med hänvisningar till tabeller i bilagorna. Första delen handlar om rektorernas syn på läroämnena religion och livsåskådningskunskap. I den andra delen presenteras rektorernas åsikter kring fördelar och nackdelar med åskådningsundervisningen. I den tredje delen presenteras rektorernas åsikter kring framtiden för åskådningsämnet. Slutligen sammanfattas studiens resultat. Kapitlet är tematiskt uppdelat med hjälp av onummerade rubriker.

7.1 Rektorernas syn på läroämnena religion och livsåskådningskunskap

De mångsidiga läroämnena religion och livsåskådningskunskap

I den första delen tog rektorerna ställning till religionsämnets uppdrag. Den första frågan lyder ”Hur skulle du beskriva uppdraget i läroämnet religion? Läroämnet är till sin karaktär främst...” Överlag har rektorerna sett alla de olika uppdragen som listades som väsentliga för uppdraget i läroämnet. Samtliga rektorer håller helt eller delvis med om att religionsämnet till sin karaktär är ett etiskt och moraliskt ämne samt ett fostrande ämne. 30 rektorer håller med om att religionsämnet är kunskapsinriktat och allmänbildande och två rektorer är delvis av annan åsikt. 24 rektorer ser ämnet som ett livstolkande ämne, fem rektorer är av delvis annan åsikt och tre har ingen åsikt. För frågan om rektorerna ser ämnet som identitetstödande håller 24 rektorer helt eller delvis med, sju rektorer håller delvis inte med och en har ingen åsikt.

Tabell 8 - rektorernas syn på uppdraget i religion

	Helt av samma åsikt	Delvis av samma åsikt	Delvis av annan åsikt	Helt av annan åsikt	Ingen åsikt
Hur skulle du beskriva uppdraget i läroämnet religion? Läroämnet är till sin karaktär främst: Ett etiskt och moraliskt ämne	16	16	0	0	0
Ett fostrande ämne	14	18	0	0	0
Ett kunskapsinriktat och allmänbildande ämne	12	18	2	0	0
Ett livstolkande ämne	8	16	5	0	3
Identitetsstödjande ämne	8	16	7	0	1

Rektorernas svar på samma frågor om livsåskådningskunskapen visade på liknande resultat som för religionsämnet. Däremot var andelen rektorer som inte hade någon åsikt högre. En större andel rektorer förknippade livsåskådningskunskapen med ett livstolkande och identitetsstödjande ämne. 30 av rektorerna höll helt eller delvis med om att läroämnet är etiskt och moraliskt ämne samt ett fostrande ämne. 29 rektorer höll med om att ämnet är kunskapsinriktat och allmänbildande. 26 rektorer höll med om att ämnet är ett livstolkande ämne. På frågan om livsåskådningskunskapen som ett identitetsstödjande ämne höll 29 rektorer helt eller delvis med, en rektor hade en delvis annan åsikt och två hade ingen åsikt.

Tabell 9 - rektorernas syn på uppdraget i livsåskådningskunskap

	Helt av samma åsikt	Delvis av samma åsikt	Delvis av annan åsikt	Helt av annan åsikt	Ingen åsikt
Hur skulle du beskriva uppdraget i läroämnet livsåskådningskunskap? Läroämnet är till sin karaktär främst: Ett etiskt och moraliskt ämne	23	7	0	0	2
Ett fostrande ämne	25	5	0	0	2
Ett kunskapsinriktat och allmänbildande ämne	18	11	1	0	2
Ett livstolkande ämne	14	12	2	0	4
Identitetsstödjande ämne	12	17	1	0	2

Rektorernas syn på mål för läroämnena

Den andra frågan handlade om religion- och livsåskådningskunskapsundervisningens mål. Rektorerna tog bland annat ställning till hur väl läroplanens sju kompetenser passar in för religions- och livsåskådningskunskapsundervisningen. Påståendet rektorerna tog ställning till var "Religionsundervisningens mål är att stöda elevens..." Enligt resultatet förknippar rektorerna endast en del av de sju kompetenserna med åskådningsundervisningen. Rektorerna ser även olikheter mellan målen i läroämnena. Även gällande målen har en större andel rektorer svarat ingen åsikt på frågorna om livsåskådningskunskapsundervisningen.

Gällande de sju kompetenserna som en del av målet för religionsundervisningen är 31 rektorer helt eller delvis av åsikten att kompetens ett, förmåga att tänka och lära sig och kompetens två, kulturell förståelse, är en del av religionsundervisningens mål. För vardagskompetensen och den multilitterära förmågan är 24 rektorer helt eller delvis av samma åsikt, 7 rektorer är av delvis eller helt annan åsikt. Den digitala kompetensen och arbetslivs- och entreprenörskapskompetensen är de kompetenser som rektorerna i lägsta grad förknippar med målet för religionsundervisningen. 23 av rektorerna förenar kompetens sju med målet för religionsundervisningen.

Religionsundervisningens mål förknippades starkt med identifikationen med den egna traditionen med 23 rektorer som var av helt samma åsikt och 9 som var av delvis samma åsikt. 26 rektorer var av helt eller delvis av åsikten att religionsundervisningens mål är att stöda elevens förståelse för andra traditioner. Demokratiska värderingar sågs av 26 rektorer vara helt eller delvis i linje med religionsundervisningens mål. 27 rektorer svarade helt eller delvis av samma åsikt på påståendet om att målet för religionsundervisningen stöder elevens förmåga att möta och kommunicera livsfrågor. På det sista påståendet, om religionsundervisningens mål är att stöda elevens spiritualitet svarade 10 rektorer att de är av helt eller delvis av samma åsikt, 14 rektorer att de är av delvis eller helt annan åsikt och åtta rektorer att de inte har någon åsikt.

Tabell 10 - rektorernas syn på målen för religionsundervisningen

	Helt av samma åsikt	Delvis av samma åsikt	Delvis av annan åsikt	Helt av annan åsikt	Ingen åsikt
Religionsundervisningens mål är att stöda elevens: Förmåga att tänka och lära sig	17	14	1	0	0
Kulturella förståelse	19	12	1	0	0
Identifikation med den egna traditionen	23	9	0	0	0
Förståelse för andra traditioner	16	10	6	0	0
Vardagskompetens	7	17	6	1	1
Multilitterära förmåga	10	14	6	1	1
Demokratiska värderingar	12	14	4	1	1
Digitala kompetens	4	9	11	2	6
Arbetslivskompetens och entreprenörskap	4	8	11	3	6
Förmåga att möta och kommunicera livsfrågor	14	13	4	0	1
Förmåga att delta, påverka och bidra till en hållbar framtid	10	13	6	1	2
Spiritualitet	3	7	7	7	8

Även då det gäller målen för undervisning i livsåskådningskunskap är kompetens ett och två de som rektorerna i högst grad förknippar med målen för undervisningen. En större del av rektorerna ser även vardagskompetensen som helt eller delvis central. Även den multilitterära förmågan får större understöd som del av målet för undervisningen med 27 rektorer av helt eller delvis samma åsikt. Den digitala kompetensen och arbetslivskompetensen är även för livsåskådningskunskapen de kompetenser som minst förknippas med målen för undervisningen. Däremot är andelen som håller helt eller delvis med högre än för religionsundervisningen. 29 rektorer håller helt eller delvis med om att den sjunde kompetensen, förmåga att delta, påverka och bidra till en hållbar framtid är tillhör målet för livsåskådningskunskapsundervisningen.

26 rektorer är helt eller delvis av åsikten att målet med livsåskådningskunskapsundervisningen är identifikation med den egna traditionen. 29 rektorer förknippar målet för undervisningen med

förståelse för andra traditioner. Två av rektorerna har svarat ingen åsikt på frågan om demokratiska värderingar och de resterande 30 rektorer håller helt eller delvis med om att målet för undervisningen är att stöda elevens demokratiska värderingar. En stor andel rektorer (29) förknippar även ihop förmågan att möta och kommunicera livsfrågor med målet för undervisningen. 8 rektorer ser spiritualiteten som del av målet, 14 rektorer är av delvis eller helt annan åsikt och 10 rektorer har ingen åsikt.

Tabell 11 - rektorernas syn på målen för livsåskådningskunskapen

	Helt av samma åsikt	Delvis av samma åsikt	Delvis av annan åsikt	Helt av annan åsikt	Ingen åsikt
Livsåskådningskunskapsundervisningens mål är att stöda elevens: Förmåga att tänka och lära sig	22	8	0	0	2
Kulturella förståelse	18	12	0	0	2
Identifikation med den egna traditionen	14	12	4	0	2
Förståelse för andra traditioner	19	10	1	0	2
Vardagskompetens	14	16	0	0	2
Multilitterära förmåga	11	16	2	0	3
Demokratiska värderingar	18	12	0	0	2
Digitala kompetens	4	9	10	1	8
Arbetslivskompetens och entreprenörskap	5	12	8	0	7
Förmåga att möta och kommunicera livsfrågor	20	9	1	0	2
Förmåga att delta, påverka och bidra till en hållbar framtid	18	11	1	0	2
Spiritualitet	2	6	5	9	10

Åskådningsämnenas uppdrag

Den tredje delen handlade om rektorernas syn på det nuvarande uppdraget, som det beskrivs i Glgu 2014. Rektorerna svarar genom att ta ställning till hur mycket eller lite de anser att åskådningsämnena i framtiden borde fokusera på vissa innehåll. Innehållen var tagna ur både

uppdraget för religionsämnet och livsåskådningskunskapen som de är beskrivna i G1gu2014. Frågorna var samma för både religionsämnet och livsåskådningskunskapen så att i en del av frågorna tog rektorerna ställning till hur mycket religionsämnets uppdrag borde handla om ett uppdrag taget ur livsåskådningskunskapen och vice versa. En del av uppdragen hittas i både religions och livsåskådningskunskapsämnet.

De populäraste uppdragen för religionsämnet var enligt rektorerna: *Att vägleda eleverna att tänka kritiskt och att studera religioner och livsåskådningar ur olika perspektiv, Att handleda eleverna att respektera livet, människovärdet och det som är heligt för en själv och andra, Att vägleda eleverna att växa till ett gott liv, Uppmuntra eleverna att själva fundera över etiska frågor, att ge eleverna insikt i etiskt tänkande inom den religion som studeras och inom andra religioner och livsåskådningar.* De uppdrag som fick minst understöd var: *Identiteten och livsstilen utgående från elevens åskådningsbakgrund, Berättelser, symboler och riter som är centrala för åskådningen i fråga.* Ingen rektor svarade inte alls på någon av frågorna. Överlag var färdighetsrelaterade innehåll mer populära än kunskapsinnehåll. (se bilaga 1)

Rektorernas svar på frågorna om det framtida uppdraget för livsåskådningskunskapsundervisningen skiljer sig från svaren på religionsundervisningens uppdrag. Frågorna fick även större spridning i svaren än tidigare frågor. De populäraste uppdragen är: *Att handleda eleverna att respektera livet, människovärdet och det som är heligt för en själv och andra, Att vägleda eleverna att växa till ett gott liv.* De uppdrag som rektorerna minst förknippade med uppdraget i framtiden var: *Berättelser, symboler och riter som är centrala för åskådningen i fråga, Identiteten och livsstilen utgående från elevens åskådningsbakgrund.* En rektor hade svarat inte alls på *religioner och åskådningar i Finland och berättelser, symboler och riter som är centrala för åskådningen i fråga.* Överlag svarade rektorerna att både religions och livsåskådningskunskapen i framtiden borde fokusera mycket på majoriteten av alla presenterade uppdrag. (se bilaga 2)

7.2 Rektorernas syn på fördelar och nackdelar med åskådningsundervisningen

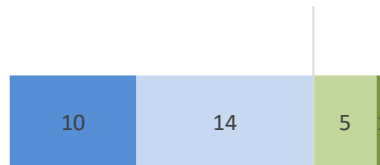
Rektorerna ser problem med den nuvarande modellen

Den första kategorin av påståenden berörde upplevda fördelar och nackdelar kring organiseringen av åskådningsundervisningen. I figur 1 presenteras de påståenden som hör till kategorin upplevda fördelar och nackdelar med organiseringen av åskådningsundervisningen. Svartalernativet ingen åsikt är borträknat från figuren för att ge en tydligare bild av åsikterna för och emot.

Överlag hade rektorerna en negativ syn på organiseringen av den nuvarande åskådningsundervisningen. Majoriteten av rektorerna anser att det är utmanande att ordna åskådningsundervisning åt flera grupper och att hitta lärare för annan religionsundervisning än majoritetens religionsundervisning. Hälften av respondenterna, 16 rektorer, håller helt eller delvis med om att styrdokumentet gällande organiseringen av åskådningsundervisningen är tydliga. 17 rektorer håller helt eller delvis med om att utbildningsstyrelsen borde ge tydligare instruktioner för organiseringen av åskådningsundervisningen. Sex rektorer är av helt annan åsikt på påståendet om de är nöjda med hur åskådningsundervisningen ordnas idag medan endast en rektor är fullständigt nöjd. Fastän 13 rektorer svarat håller helt eller delvis med om att de är nöjda med hur åskådningsundervisningen ordnas idag vill endast sju rektorer bevara den nuvarande modellen. 22 rektorer är helt eller delvis för att inte bevara den nuvarande modellen.

■ Helt av samma åsikt ■ Delvis av samma åsikt ■ Delvis av annan åsikt ■ Helt av annan åsikt

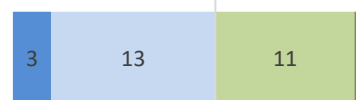
Ta ställning till dessa påståenden: Det är utmanade att ordna och organisera åskådningsundervisning åt flera olika grupper

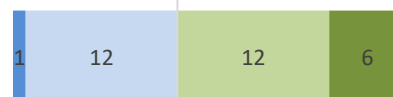
Det är utmanande att hitta behöriga lärare för annan religionsundervisning än majoritetens religionsundervisning

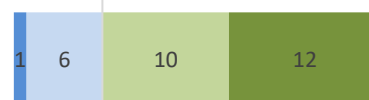
Styrdokumenterna gällande organiseringen av åskådningsundervisningen är tydliga

Överlag är jag nöjd med hur åskådningsundervisningen ordnas idag

Den nuvarande modellen för åskådningsundervisning bör bevaras som den är

Utbildningsstyrelsen kunde ge tydligare instruktioner gällande skolans organisering av åskådningsundervisningen

Figur 1 - upplevda fördelar/nackdelar med organiseringen av åskådningsundervisningen

Problematiken kring två skilda läroämnena

Den andra kategorin handlar om upplevda fördelar och nackdelar med två skilda läroämnena. Till kategorin hörde fyra påståenden som presenteras i tabell 12. Det framgår tydligt att majoriteten av rektorerna inte ställer sig positivt till uppdelningen av åskådningsämnena i två skilda ämnen. Endast sex rektorer håller helt eller delvis med om att uppdelningen av elever enligt religionssamfund är en positiv sak och endast nio håller med om att det är motiverat att den finländska skolan erbjuder undervisning enligt den rådande modellen med två skilda läroämnena. 17 rektorer är helt eller delvis av den åsikten att uppdelningen av elever enligt religionssamfund skapar klyftor mellan eleverna. 12 rektorer håller helt eller delvis med om att den nuvarande modellen skapar luckor i elevens kunskaper i religion, livsåskådning och etik medan 12 rektorer är av delvis annan eller helt annan åsikt.

Tabell 12 - upplevda fördelar och nackdelar med två skilda läroämnena

	Helt av samma åsikt	Delvis av samma åsikt	Delvis av annan åsikt	Helt av annan åsikt	Ingen åsikt
Uppdelningen av elever enligt religionssamfund är en positiv sak.	1	5	14	11	1
Det är motiverat att den finländska skolan erbjuder undervisning enligt den rådande modellen med två skilda läroämnena	3	6	5	17	1
Uppdelningen av elever enligt religionssamfund skapar klyftor mellan eleverna	7	10	6	4	5
Den nuvarande modellen skapar luckor i elevens kunskaper i religion, livsåskådning och etik	4	8	11	1	8

Det problematiska kring elevens religionsfrihet

Trots att denna kategori endast hade två påståenden visar resultaten från dem att rektorer ser problem med den nuvarande modellen då det handlar om elevens religionsfrihet. Majoriteten

av rektorerna är för att elever som tillhör det evangelisk-lutherska samfundet borde ha rätt att välja livsåskådningskunskapen istället för religionsundervisningen, vilket i nuläget inte är möjligt. 12 rektorer anser att den nuvarande modellen bättre tryggar elevens rätt till och från religionsundervisning än en integrerad modell medan 17 rektorer är av helt eller delvis av annan åsikt.

Tabell 13 - rektorernas syn på elevens religionsfrihet

	Helt av samma åsikt	Delvis av samma åsikt	Delvis av annan åsikt	Helt av annan åsikt	Ingen åsikt
Den nuvarande modellen tryggar elevens rätt till religionsundervisning och frihet från religion bättre än en integrerad modell där alla elever skulle placeras i samma grupp	0	12	7	10	3
Elever som tillhör det evangelisk-lutherska samfundet borde ha rätt att välja livsåskådningskunskapen istället för religionsämnet	11	12	3	4	2

7.3 Åskådningsundervisningens framtid

Rektorerna efterlyser en integrerad modell för åskådningsundervisningen

I påståendet om en integrerad modell vore att föredra istället för den nuvarande modellen är endast två rektorer delvis av annan åsikt. 29 rektorer är helt eller delvis av åsikten att en integrerad modell för åskådningsundervisningen vore att föredra. Som redan tidigare nämndes är 22 rektorer för att inte bevara den nuvarande modellen. 20 rektorer är av den åsikten att undervisningen i elevens egen religion kunde ske i hemmen eller samfunden. Detta talar även för en integrerad modell, eftersom den inte utgår från elevens egen åskådning, utan från ett mer allmänt perspektiv.

Att majoriteten av rektorerna ser åskådningsundervisningen som viktig framgår av att 20 rektorer är helt eller delvis av annan åsikt om påståendet om att åskådningsundervisningen borde vara frivillig. Majoriteten av rektorerna anser även att åskådningsundervisningen har en viktig roll gällande integreringen av elever med annan kulturell och/eller religiös bakgrund.

Tabell 14 - en integrerad modell, där alla elever är tillsammans, är att föredra istället för den nuvarande modellen

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Helt av samma åsikt	21	65.6	65.6	65.6
	Delvis av samma åsikt	8	25.0	25.0	90.6
	Delvis av annan åsikt	2	6.3	6.3	96.9
	Ingen åsikt	1	3.1	3.1	100.0

Rektorernas syn på organiseringen av åskådningsundervisningen framöver

Enligt 17 rektorer kunde Utbildningsstyrelsen ge tydligare instruktioner gällande organiseringen av åskådningsundervisningen. 13 rektorer är helt eller delvis av den åsikten att det borde vara upp till varje skola att bestämma hur åskådningsundervisningen ordnas. Övriga rektorer var helt eller delvis för att de religiösa samfundet kunde ingå i skolans fostrande arbete. 15 rektorer ansåg att åskådningsundervisningen borde få större finansiering för att kunna fortsätta utvecklas.

Tabell 15 - rektorernas åsikter om framtiden för åskådningsundervisningen

	Helt av samma åsikt Count	Delvis av samma åsikt Count	Delvis av annan åsikt Count	Helt av annan åsikt Count	Ingen åsikt Count
Ta ställning till dessa påståenden om den närmaste framtiden för åskådningsämnet: Den nuvarande modellen för åskådningsundervisning bör bevaras som den är	1	6	10	12	3
Åskådningsundervisningen borde vara frivillig	2	6	8	12	4
De religiösa samfundet kunde ingå i den fostrande rollen i religionsundervisningen	2	9	6	12	3
Åskådningsämnena har en viktig roll gällande integreringen av elever med en annan kulturell och/eller religiös bakgrund	9	14	4	1	4
Undervisningen i elevens egen religion eller annan åskådning borde skötas av hemmen och samfundet och inte av skolan	8	12	6	6	0
Skolorna borde själv få välja hur de ordnar åskådningsundervisningen enligt de lokala läroplanerna	3	10	11	7	1
Utbildningsstyrelsen kunde ge tydligare instruktioner gällande skolans organisering av åskådningsundervisningen	5	12	10	1	4
Dagens åskådningsundervisning behöver större finansiering för att utveckla kvaliteten i framtiden	2	13	4	3	10

Rektorerna svarade även på frågan om antalet årsveckotimmar borde ökas, minskas eller hållas som det är. Majoriteten, 23 rektorer, ansåg att antalet timmar bör hållas som det är. Fyra rektorer ville öka antalet timmar och fem ville minska antalet. På frågan om varifrån man främst skulle ta uppdraget och det centrala innehållet för ett nytt gemensamt åskådningsämne svarade 14 rektorer från både religions och livsåskådningskunskapen, 13 rektorer svarade att ämnet skulle behöva ett eget och nytt uppdrag och innehåll. Två rektorer ansåg att uppdraget och det centrala innehållet skulle tas främst från religionsämnet och tre rektorer från livsåskådningskunskapen.

Tabell 16 - årsveckotimmar: Antalet årsveckotimmar för åskådningsämnena borde

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ökas	4	12.5	12.5	12.5
	Hållas som det är	23	71.9	71.9	84.4
	Minskas	5	15.6	15.6	100.0
	Total	32	100.0	100.0	

Tabell 17 - modellen för åskådningsämnet: Om man skulle övergå till ett gemensamt åskådningsämne skulle uppdraget och det centrala innehållet tas främst från

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Religionsämnet	2	6.3	6.3	6.3
	Livsåskådningskunskapsämnet	3	9.4	9.4	15.6
	Både re och lk	14	43.8	43.8	59.4
	Ämnet skulle behöva ett eget och nytt uppdrag och innehåll	13	40.6	40.6	100.0
	Total	32	100.0	100.0	

7.4 Sammanfattning av resultaten

Utifrån rektorernas svar framgår det att rektorerna har en omfattande syn på uppdraget för både religions- och livsåskådningskunskapsämnet. Båda läroämnena ansågs innehålla och förena en etisk och moralisk, fostrande, kunskaps och allmänbildande, livstolkande och identitetstödande dimension. Av läroplanens sju kompetenser förknippade majoriteten av rektorerna samman kompetenserna med målen för undervisning, förutom för kompetens fem, digital kompetens och kompetens sex, arbetslivskompetens och entreprenörskap.

Rektorerna ser innehållet och uppdraget som det är beskrivet i läroplanen som relevant. I delen där rektorerna skulle ta ställning till hur mycket eller lite undervisningen borde fokusera på olika innehåll tagna ur läroplanen ville majoriteten av rektorerna att undervisningen skulle fokusera mycket på de flesta innehåll. Det var endast för livsåskådningskunskapen som en del av rektorer ansåg att några av innehållen inte passade för.

Överlag fanns det även en större mängd variation i synen på uppdraget för livsåskådningskunskapen. Det framgår även att det finns vissa oklarheter kring uppdraget för livsåskådningskunskapen. I beskrivningen av respondenterna framkom det att endast 22 av 32 rektorer jobbade i en skola med undervisning i livsåskådningskunskap. Detta kan vara en förklaring till varför en större andel rektorer svarat ingen åsikt på frågorna om livsåskådningskunskapen.

Rektorerna som besvarat enkäten är till stora delar överens om att den nuvarande modellen på flera sätt är problematisk. Majoriteten av rektorerna upplever det utmanande att ordna åskådningsundervisning åt flera olika grupper och att hitta kompetenta lärare för undervisning i minoritetsreligioner. Rektorerna förhåller sig överlag negativt till uppdelningen av eleverna. Enligt dem kan uppdelningen leda till klyftor både i elevernas kunskaper och mellan eleverna. Rektorerna ser även den nuvarande modellen som problematisk utifrån ett religionsfrihetsperspektiv. Utifrån dessa åsikter är det inte överraskande att en majoritet av rektorerna är missnöjda med den nuvarande modellen för åskådningsämnena och anser att Finland borde övergå till en integrerad åskådningsundervisning.

Majoriteten av rektorerna vill behålla det nuvarande årsveckotimmantalet även framöver. Åskådningsundervisningen bör även hållas obligatorisk. En tredjedel av rektorerna anser att samfunden kunde ingå i den fostrande rollen i religionsundervisningen. Ungefär hälften av

rektorerne anser att religions och livsåskådningskunskapsämnet kunde vara grunden för ett nytt gemensamt åskådningsämne medan andra hälften anser att ämnet skulle behöva ett helt nytt och eget uppdrag och innehåll.

8 Diskussion

I kapitlet diskuteras studiens resultat i relation till den tidigare forskningen. I den andra delen diskuteras studiens metod och slutligen ges förslag till vidare forskning.

8.1 Resultatdiskussion

Denna studie hade som syfte att ge en helhetsbild av rektorernas syn på åskådningsundervisningen i den grundläggande utbildningen. Andelen rektorer som svarade på enkäten var för lågt för att kunna göra några statistiskt signifikanta generaliseringar om hela målgruppen Finlandssvenska rektorer. Trots det används begreppet Finlandssvenska rektorer i detta kapitel för att benämna den grupp rektorer som svarade på enkäten.

Viinikka, Ubani, Lipiäinen och Kallioniemi (2019) sammanfattar åskådningsämnenas centrala uppdrag enligt Glgu 2014 som omfattande religiös läskunnighet, förtrogenhet med den egna traditionen, förståelse för andra traditioner och den finska traditionen, introduktion till etiskt ansvarstagande och förståelse för den etiska dimensionen av religioner. Åskådningsundervisningen handlar enligt Glgu 2014 om både lärande om och av åskådningar (Hull, 2002). Uppdraget har därmed ett allmänbildande kunskapsinnehåll som handlar om att eleverna tillägnar sig faktakunskaper om åskådningar. Dessutom har uppdraget ett innehåll kopplat till elevens färdigheter och religiösa kompetens. Ett mer svårdefinierat uppdrag som kan innehålla en kommunikativ, fostrande, existentiell, social och individuell dimension av lärande av åskådningar. Uppdraget utgår från eleven men har även ett tydligt samhällsligt uppdrag. Dessutom inrymmer uppdraget olika dimensioner av lärande om det nutida samhället, kulturhistorisk tradition och lärande inför framtiden.

Att studera och presentera olika målgruppers syn på åskådningsämnenas uppdrag har varit mål eller delmål för flera av studierna som presenterades i kapitlet om tidigare studier (Björklund & Björkgren, 2016; Kallioniemi & Salmenkivi, 2007; Kuusisto & Kallioniemi, Pupils' views of religious education in a pluralistic educational context, 2014; Malama & Kallioniemi, 2017; Matilainen & Kallioniemi, 2011; Odiah, 2007; Ubani, Kallioniemi, & Poulter, 2015; Viinikka, Ubani, Lipiäinen, & Kallioniemi, 2019; Åhs, Poulter, & Kallioniemi, 2017). Uppfattningarna

om åskådningsämnenas uppdrag sammanfaller i stora drag med beskrivningarna av uppdraget i Glgu 2014. De Finlandssvenska rektorerna som deltog i denna studie delade liknande uppfattningar om uppdraget för åskådningsämnena som målgrupperna i tidigare studier. Eftersom rektorerna tog ställning till frågor om uppdraget utifrån Glgu 2014 och tidigare forskning var det inte överraskande att rektorerna hade liknande åsikter som andra målgrupper.

Denna studie tog även fasta på vilka av läroplanens sju mångsidiga kompetenser rektorerna förknippar åskådningsundervisningen med. Rektorerna förenade fem av sju kompetenser med åskådningsundervisningen. Resultatet visade även att rektorerna föredrog uppdrag kopplade till kompetens och färdigheter framför kunskapsinnehåll. Färdigheter och kompetenser lyfts fram som en allt centralare del av undervisningen både nationellt och internationell (Franck, Osbeck, & Brömssen, 2016; Salo & Sandén, 2015)

De Finlandssvenska rektorernas syn på uppdraget för åskådningsämnena var omfattande. Synen på uppdraget hade flera dimensioner som fyllde och överskred läroplanens riktgivande ramar för uppdraget. Fastän rektorerna överlag passade in samma uppdrag och innehåll på både religionen och livsåskådningskunskapen framkom vissa olikheter mellan dem. Exempelvis så förknippades synen på livsåskådningskunskapen i högre grad med ett identitetsstödande innehåll än religionsämnet. Koirikivi, Poulter, Salmenkivi och Kallioniemi (2019) som studerat läroplanens framställningar av religionsämnet och livsåskådningskunskapsämnet kom fram till att ämnena trots olika utgångspunkter och tyngdpunkter ligger nära varandra både gällande uppdrag och innehåll.

En annan skillnad var att rektorerna i Svenskfinland såg religionsämnet mer som ett kunskapsämne och livsåskådningskunskapen som ett kompetensämne. Denna slutsats kom även Zilliacus (2013) fram till i sin studie om minoritetslärares syn. Som Kotkavirta (2007) skriver saknar livsåskådningskunskapen som ämne fortfarande en väletablerad tradition och identitet. Rektorernas syn på livsåskådningskunskapen var mycket omfattande men även delvis oklar. Det blir utmanande att mer exakt definiera vad livsåskådningskunskapens uppdrag är eftersom ramarna är så breda (Kotkavirta, 2007). Livsåskådningskunskapens öppna och delvis oklara uppdrag kan göra att rektorerna tänker att uppdraget kan vara lite vad som helst och att det då gärna kan vara kompetensinriktat. Däremot är det möjligt att religionsämnet, med dess långa tradition bland skolämnena, har ett mer givet och bestämt innehåll och blir därmed ett kunskapsämne.

Läroplanens vaga, allmänna och omfattande beskrivning av innehållet och uppdraget för livsåskådningskunskapen nämner inte uttryckligen religioner som centrala fastän den talar om åskådningsmässig allmänbildning. Det kunde vara en orsak till att en del rektorer i studien anser att religioner har lite eller inget med livsåskådningskunskapsundervisningen att göra. Det verkar finnas delade åsikter om huruvida elever som deltar i livsåskådningskunskapsundervisningen får lära sig om och av religioner och även en viss rädsla för att religionerna inte får nämnas inom livsåskådningskunskapen för att undervisningen ska förbli icke-konfessionell. Som Kotkavirta (2007) konstaterat kan beskrivningen av och uppfattningarna om livsåskådningskunskapsämnets uppdrag vara både för allmänna och omfattande och på samma gång för snäva.

Finlands modell för åskådningsundervisning är grundad på elevens positiva rätt till religionsfrihet som även ofta lyfts fram som argument för modellen. I Matilainen och Kallioniemis (2011) studie lyfte flera rektorer fram religionsfriheten som fördel med den nuvarande modellen. Modellen utgår enligt Zilliacus och Kallioniemi (2015) från antagandet att eleven tillhör en viss åskådningsmässig tradition. Enligt bland annat Zilliacus (2013) och Ubani, Kallioniemi och Poulter (2015) bygger modellen på en föräldrad syn på den åskådningsmässiga identiteten som given till barnet. Enligt majoriteten av de Finlandssvenska rektorerna tryggar inte den nuvarande modellen elevens rätt till religionsundervisning och frihet från religion bättre än en integrerad modell. Majoriteten av rektorerna anser att undervisning i elevens egen åskådning kunde skötas av hemmen eller de religiösa samfunden.

De Finlandssvenska rektorerna såg få fördelar med den nuvarande modellen för åskådningsundervisning. Däremot såg de flera nackdelar kopplade till organiseringen, elevens religionsfrihet och uppdelningen av åskådningsämnet i två skilda läroämnen. De nackdelar rektorerna upplevde gällande åskådningsundervisningen var tagna ur Matilainens och Kallioniemi (2011) studie och bekräftar därmed att de Finlandssvenska rektorerna ser liknande utmaningar med åskådningsundervisningen som rektorer i finska skolor fastän de finlandssvenska skolorna fortfarande är mindre kulturellt och religiöst heterogena än på finskt håll. Problem med organiseringen kan antas öka i takt med att skolorna blir mer religiöst heterogena. Resultatet är inte speciellt överraskande eftersom rektorernas fackförbund redan år 2015 efterlyste ett integrerat åskådningsämne för alla elever med liknande motiveringar (Kallioniemi, 2015).

Det är uppenbart att det blir alltmer utmanande att motivera och organisera den nuvarande modellen för åskådningsundervisning. Förutom att de Finlandssvenska rektorerna ser problem

med modellen har även religions och livsåskådningskunskapslärare i Odiahs studie redan år 2007 bekräftat att Finland borde eller blir tvunget att övergå till ett integrerat åskådningsämne. Även majoriteten av ämnes- och klasslärarstuderande i Malama och Kallioniemis (2017) studie var för en integrerad modell. Wanda (2009) som studerat åskådningsämnena på ett europeiskt plan ser också den integrerade åskådningsundervisningen som det bästa alternativet framöver. Även utifrån Deweys teorier vore det integrerade åskådningsämnet fördelaktigt (Sutinen, Kallioniemi, & Pihlström, 2015). Den delvis integrerade åskådningsundervisningen som redan prövats på Kulosaari skola har föredragits av lärare, elever och föräldrar (Åhs, Poulter, & Kallioniemi, 2016; 2017).

Som redan nämnt är åskådningsämnena alltmer relevanta i den multikulturella värld vi lever i. Både nationellt och internationellt motiveras dagens och morgondagens åskådningsundervisning genom en mångfald av argument, byggande på elevens och familjens religionsfrihet, behov av förståelse för andra, behov av förståelse för den egna kulturen, traditionen och tron, genom ett existentiellt perspektiv och ett allmänbildligt perspektiv, för att nämna några. Rektorer i Svenskfinland är för bevarandet av åskådningsundervisningen i skolorna. Majoriteten av dem anser att åskådningsämnets årsveckotimmar bör ökas eller hållas som det är och att åskådningsundervisningen bör förbli obligatorisk.

Jag tror att Finland kommer övergå till ett helt eller delvis integrerat åskådningsämne. I en multikulturell och religiöst mångfaldig skola är det svårt att dra gränsen mellan vilka åskådningar kan undervisas tillsammans och vilka som bör få ha egna grupper. Att rektorer var så entydiga om att den nuvarande modellen är problematisk och att en integrerad modell vore att föredra tyder på att rektorer är missnöjda med den nuvarande modellen. Däremot kunde denna studie inte svara på frågan om en hurdan modell Finland borde övergå till. Fördelaktigt vore att hitta en lösning där eleverna kan lära sig tillsammans om olika åskådningar och på samma gång erbjudas möjligheten att få lära sig mer om sin egen religion och/eller tradition.

Frågan om Finland borde bevara den nuvarande modellen eller övergå till en integrerad modell är mer komplex än en fråga om antingen eller. Som akademiker i Kuusisto och Gearons studie (2019) lyfte fram finns det även andra alternativ, såsom den delvis integrerade modellen. Den delvis integrerade modellen kunde dra nytta av fördelarna med båda modellerna. En annan viktig fråga blir vilket uppdrag åskådningsämnet kommer ha framöver.

8.2 Metoddiskussion

Syftet för denna studie var att ge en helhetsbild av rektorers syn på åskådningsundervisningen i den grundläggande undervisningen. Som tidigare nämnts baserar sig val av metod på studiens syfte (Raunio, 1999). Målgruppen var alla rektorer i Svenskfinland och därför valdes den kvantitativa metoden. En annan motivering till varför den kvantitativa metoden valdes är att en stor del av den tidigare forskningen varit kvalitativ. Enligt Payne och Williams (2011) behöver det finnas en balans av både kvalitativa och kvantitativa studier.

Reliabilitet handlar om att studien ska kunna upprepas av någon annan, vid ett annat tillfälle, på en annan målgrupp med liknande resultat (Eliasson, 2013). Till reliabiliteten hör också noggrannhet gällande och granskning av forskningsprocessen. Under forskningsprocessen har jag strävat efter noggrannhet under alla av studiens delmoment. Jag har även försökt vara transparent med studiens genomförande och bearbetningen av resultaten. Däremot har det varit utmanande att strikt följa den kvantitativa metoden. Forskare med djupare förståelse för och erfarenhet av kvantitativa metoder och användningen av SPSS hade säkerligen kunnat utnyttja enkätsvaren till olika orsaks- och sambandsanalyser.

Datainsamlingsmetoden som valdes var enkät, eftersom den fungerar bra för att samla in kvantitativa data. Den webbaserade enkäten ger även forskaren möjlighet att effektivt och kostnadsfritt nå ut till hela den önskade populationen (Ejlertsson, 2014). Enkäten sändes ut till rektorerna i en tid då distansundervisningen diskuterades i skolorna vilket kan ha påverkat rektorernas möjlighet att svara på enkäten.

En viktig faktor för studiens reliabilitet är att antalet respondenter är tillräckligt stort, ifall syftet är att göra generaliseringar (Heikkilä, 2014). Eftersom antalet respondenter inte var tillräckligt stort kunde få generaliseringar göras utifrån resultaten. Däremot kan och har resultaten av denna studie jämförts med andra liknande studier och eftersom resultaten är liknande kan man anta att resultatet skulle varit liknande även med ett högre antal respondenter.

Fastän antalet respondenter var för litet för att kunna göra några statistiskt signifikanta generaliseringar kan man anta att synen på åskådningsundervisningen är representativ för gruppen rektorer i Svenskfinland. Framställningen av vilka respondenterna var visade att rektorer från hela Svenskfinland svarat på enkäten. Framställningen visade även att rektorerna kom från skolor med varierande antal elever. Däremot jobbade en del av rektorerna i skolor

med enbart undervisning i evangelisk-luthersk religionsundervisning och ett fåtal rektorer jobbade i skolor med tre eller fler åskådningar.

Studiens validitet handlar om att studien mäter det som den eftersträvar att mäta (Olsson & Sörensen, 2007). Studiens syfte uppdelades i tre forskningsfrågor som närmare preciserade vad studien skulle mäta. Vidare fanns det en beskrivning av varje forskningsfråga för att ytterligare klargöra vad forskningsfrågan mäter. Vid skapandet av enkäten utgick jag från dessa beskrivningar för att se till att frågorna passade syftet. Varje fråga bidrog till uppgiften att klargöra för rektorernas syn. Eftersom en syn på ett så omfattande fenomen som åskådningsundervisning aldrig helt kan klargöras var det viktigt att beskriva vilka aspekter av synen som studien skulle undersöka. Arbetet med att klargöra vilka aspekter var relevanta att studera utgick från tidigare studier och med hjälp av handledaren.

Eftersom enkäten endast bestod av slutna frågor kunde synen inte undersökas på ett djupare plan. En del av frågorna kunde med fördel varit öppna frågor eller så kunde det ha funnits en tom ruta efter en del av frågorna för att ge rektorerna möjligheten att med egna ord beskriva svaret. Det kvalitativa perspektivet skulle ha givit en djupare insikt i rektorernas tankar om åskådningsundervisningen. Eftersom antalet rektorer som svarade på enkäten inte var så högt som förväntat kunde denna studie använt sig av metodkombination där den kvalitativa delen analyserats med hjälp av en annan analysmetod för det kvalitativa perspektivet. Det kvalitativa perspektivet kunde ha erbjudit en mer mångfacetterad syn på åskådningsundervisningen.

Målet var ursprungligen att kunna utföra statistiska test och göra mer specifika generaliseringar, också mellan och inom gruppen rektorer. För att kunna göra dessa borde andelen svar varit högre. Test som kunde ha gjorts med fler svar är olika korrelationsanalyser för samband och skillnader. Enligt Trost (2012) behöver antalet respondenter i varje uppdelad grupp vara minst 50 för att testen ska vara pålitliga. Intressanta test skulle varit exempelvis att se om det finns signifikanta skillnader på synen på åskådningsundervisningen mellan rektorer som arbetar i mer heterogena skolor, skillnaden på ålder och ort, samband mellan synen och den åskådningsmässiga identiteten. Generaliseringar som då kunde ha gjorts är till exempel att rektorer som arbetar i skolor med en större åskådningsmässig mångfald i högre grad ställer sig positivt eller negativt till den nuvarande modellen. Om då rektorer som redan nu arbetar i skolor med ett större antal elever och åskådningsmässig mångfald skulle ställt sig mer negativt till den nuvarande modellen kunde det berättas något om framtiden för åskådningsundervisningen, i en tid där större skolor växer på bekostnad av mindre byskolor och mångfalden ökar.

8.3 Förslag till vidare forskning

Denna studie belyste rektorers i Svenskfinlands syn på åskådningsundervisningen i den grundläggande utbildningen. Studien fick sin början från en undersökning av Yle om finländares syn på modellen för åskådningsundervisningen i Finland som visade att majoriteten av respondenterna skulle föredra en integrerad modell framom den nuvarande. Möjligheten att övergå till och detaljer kring ett helt eller delvis integrerat åskådningsämne i Finland bör vidare undersökas ifall fördelarna enligt de professionella yrkesgrupperna, lärarna, skolledarna och sakkunniga, överväger nackdelarna.

Från början var den tänka målgruppen för studien, förutom rektorerna, skoldirektörer, någon från utbildningsstyrelsen och politiker. Det hade varit intressant att undersöka även dessa gruppers syn på åskådningsundervisningen. Grupperna är precis som rektorerna centrala då det gäller ändringar och utveckling i skolan. Andra förslag till vidare forskning är både kvalitativa och kvantitativa studier om vilken typ av modell för åskådningsundervisning rektorerna efterlyser, hur åskådningsämnena kunde integreras och vilka fördelarna och nackdelarna skulle vara. Fastän resultatet för denna studie indikerade att rektorerna är missnöjda med den nuvarande modellen berättade den inte så mycket om vad rektorerna önskar sig gällande organisering och uppdrag för åskådningsämnena framöver.

Litteraturförteckning

- Bäck, J. (2015). *Kyrkslätt polisanmäls för gemensam religionsundervisning – i huvudstadsregionen varierar praxis*. HBL. Hämtad 3 Juni 2020 från, <https://www.hbl.fi/artikel/kyrkslatt-polisanmals-for-gemensam-religionsundervisning-i-huvudstadsregionen-varierar-praxis-2/>
- Bell, J. (2006). *Introduktion till forskningsmetodik*. Lund: Studentlitteratur.
- Berglund, J., & Gunner, G. (2011). *Barn i religionernas värld*. Stockholm: Liber.
- Biesta, G. (2011). *God utbildning i mätningens tidevarv*. Stockholm: Liber.
- Björklund, M., & Björkgren, M. (2016). Some headmaster perspectives on cultures and beliefs in multicultural schools: a qualitative interview study. *Journal of Religious Education*, 64, 33–46.
- Brotherus, R. (2013). *Eero Salmenkivi: Elämäkatsomustiedon opetuksen nykytilanne*. Hämtad 7 Maj 2020, från: <https://www.youtube.com/watch?v=VN1LYCsBaTI&t=4500s>.
- Dale, E. (1997). *Etikk for pedagogisk profesjonalitet*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Danelius, H. (2007). *Europadomstolens domar — andra kvartalet 2007*. Hämtad 15 Juni 2020, från <https://svjt.se/svjt/2007/651>.
- Davidson, M. (2010). The Secular Future of Religious Education in Europe. *Zeitschrift für junge Religionswissenschaft*.
- Ejlertsson, G. (2014). *Enkäten i praktiken - En handbok i enkätmetodik*. Lund: Studentlitteratur.
- Eliasson, A. (2013). *Kvantitativ metod från början*. Lund: Studentlitteratur.
- Fink, A. (2017). *How to conduct surveys - a step-by-step guide*. California: SAGE Publications.
- Flesner, K. (2015). *Religious Education in Contemporary Pluralistic Sweden*. Göteborgs universitet.

- Franck, O. & Thalén, P. (2008). *Interkulturell didaktik – utmaningar och möjligheter*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Franck, O. Osbeck, C., & Brömssen, K. (2016). *Religioner, livsåskådningar och etik*. Malmö: Gleerups Utbildning AB.
- Franken, L. (2017). Coping with diversity in Religious Education: an overview. *Journal of Beliefs & Values*, 38(1), 105-120.
- Hanhimäki, E. (2012). Morality, religion and spirituality in educators' voices. i T. Zee, & T. Lovat, *New Perspectives on Religious and Spiritual Education* (s. 101-113). New York: Waxmann Verlag.
- Heikkilä, T. (2014). *Tilastollinen tutkimus*. Helsingfors: Edita Publishing.
- Heimbrock, H.-G. (2004). *Religious Education in a Growing Europe - Contextual Perspectives*. Lecture presented to the University of Tartu, Estonia.
- Hella, E., & Wright, A. (2008). Learning 'about' and 'from' religion: phenomenography, the Variation Theory of Learning and religious education in Finland and the UK. *British Journal of Religious Education*, 31(1), 53-64.
- Hull, J. (2002). The Contribution of Religious Education to Religious Freedom: A Global Perspective. i P. Schreiner *Committed to Europe's Future-Contributions From Education and Religious Education* (s. 107 - 110). Madrid: IARF.
- Illman, R., Ketola, K., Latvio, R., & Sohlberg, J. (. (2017). *De många religionernas och åskådningarnas Finland*. Kuopio: Grano.
- Kallioniemi, A. (2007). Näkökulmia eurooppalaiseen uskonnon opetukseen – oppiaineen kehittämisen haasteita Norjassa ja Suomessa. i A. Kallioniemi, & E. Salmenkivi, *Katsomusaineiden kehittämishaasteita Opettajankoulutuksen tutkinnonuudistuksen virittämää keskustelua* (s. 55-76). Helsingfors: Helsingfors Universitet.
- Kallioniemi, A. (2015). Eurooppalaisia näkökulmia uskonnonopetukseen ja visioita suomalaisen mallin kehittämiseksi. i R. Hämäläinen, & H. Pesonen, *Kohtaamisia: Kirjoituksia uskonnosta, arjesta ja monikulttuurisuudesta* (s. 276-285). Helsingfors: Helsingin yliopisto.

- Kallioniemi, A., & Luodeslampi, J. (2005). *Uskonnonopetus Uudella vuosituohannella* .
Helsingfors: Kirjapaja.
- Kallioniemi, A., & Salmenkivi, E. (. (2007). *Katsomusaineiden kehittämishaasteita -
Opettajankoulutuksen tutkinnonuudistuksen*. Helsingfors: Helsingfors Universitet.
- Kallioniemi, A., & Ubaani, M. (2008). Eksistenssianalyttinen didaktinen teoria uskonnon
opetuksen uudistajana. i A. Kallioniemi, A. Toom, U. Martin, L. H., & K.
Kumpulainen, *Ihmistä kasvattamassa : koulutus - arvot - uudet avaukset* (s. 311-330).
Helsingfors: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Koirikivi, P., Poulter, S., Salmenkivi, E., & Kallioniemi, A. (2019). Katsomuksellinen
yleissivistys uskonnon ja elämäkatsomustiedon perusopetuksen opetus-suunnitelman
(2014) perusteissa. *Ainedidaktikka* 3(2), 47-68.
- Kotkavirta, J. (2007). Elämäkatsomustiedon opetuksen pitkän aikavälin kehitystehtävistä. i
A. Kallioniemi, & E. Salmenkivi, *Katsomusaineiden kehittämishaasteita -
Opettajankoulutuksen tutkinnonuudistuksen virittämää keskustelua* (s. 113-124).
Helsingfors: Helsingin Yliopisto.
- Kuusisto, A., & Gearon, L. (2019). Why Teach about Religions? Perspectives from Finnish
Professionals. *Religions*, 10(6), [347].
- Kuusisto, A., & Kallioniemi, A. (2014). Pupils' views of religious education in a pluralistic
educational context. *Journal of Beliefs & Values: Contemporary Challenges for
Religious and Spiritual Education*, 35(2), 155-164.
- Larzén-Östermark, E. (2011). Att vara rektor i Finland idag – Om utmaningar och motivation.
Nordic Studies in Education, 31(1), 45-61.
- Livonen, P., & Paulanto, V. (2017). *Uudistuva uskonnon opetus*. Helsingfors: Kirjoittajat ja
Lasten Keskus ja Kirjapaja.
- Llorent-Bedmar, V., & Cobano-Delgad, V. (2015). The Teaching of Religious Education in
Public Schools in the Nordic. *Review of European Studies* 6(4), 50-58.
- Llorent-Vaquero, M. (2018). Religious Education in Public Schools in Western Europe.
International Education Studies 11(1), 155-165.

- Löfstedt, M. (2011). *Religionsdidaktik – Mångfald, Livsfrågor och Etik i Skolan*. Lund: Studentlitteratur.
- Malama, M., & Kallioniemi, A. (2017). Student teachers' viewpoints of the current RE solution and how RE should be profiled in the future in Finland. *Nordidactica – Journal of Humanities and Social Science Education*, 7(4), 70-86.
- Matilainen, M., & Kallioniemi, A. (2011). Headmaster's Conceptions of the Finnish Religious Education - Solution from the Perspective of Human Rights. *Nordidactica: Journal of Humanities and Social Science Education*, 2, 1-14.
- Metsämuuronen, J. (2005). *Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Ministers, C. o. (2015). *The fight against violent extremism and radicalisation leading to terrorism*. Bryssel: CM Documents.
- Niemi, P.-M., Kallioniemi, A., & Ghosh, R. (2019). Religion as a Human Right and a Security Threat – Investigating Young Adults' Experiences of Religion in Finland. *Religions*, 10(1), [55].
- Northouse, P. (2019). *Leadership Theory and Practice*. Western Michigan University: SAGE Publications, Inc.
- Odiah, L. (2007). Evankelisluterilaisen uskonnon opettajat ja uskonnon opetuksen tulevaisuus monikulttuuristuvassa yhteiskunnassa . i A. Kallioniemi, & E. Salmenkivi, *Katsomusaineiden kehittämishaasteita opettajankoulutuksen tutkinnonuudistuksen virittämää keskustelua* (s. 91-113). Helsingfors: Helsingfors Universitet.
- ODIHR. (2007). *Toledo Guiding Principles on Teaching About Religions and Beliefs in Public Schools*. Warsaw: OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights.
- Olsson, H., & Sörensen, S. (2007). *Forskningsprocessen - kvalitativa och kvantitativa perspektiv*. Stockholm: Liber AB.
- Payne, P., & Williams, M. (2011). *Teaching Quantitative Methods : Getting the Basics Right*. SAGE Publications.
- Pépin, L. (2009). *Teaching about Religions in European School Systems Policy issues and trends*. London: Alliance Publishing Trust.

- Poranen, T. (2021). *Elämäkatsomustiedon oppilasmäärät tasaisessa kasvussa*. Hämtad 20 Augusti 2020, från <https://et-opetus.fi/tag/oppilasmaarat/>.
- Pyysiäinen, M., & Seppälä, J. (1998). *Uskonnonopetuksen käsikirja*. Borgå: WSOY.
- Räsänen, A. (2007). Kansalaisten käsityksiä peruskoulun uskonnon opetuksesta. i A. Kallioniemi, & E. Salmenkivi, *Katsomusaineiden kehittämishaasteita Opettajankoulutuksen tutkinnonuudistuksen virittämää keskustelua* (s. 77-91). Helsingfors: Helsingin Yliopisto.
- Räsänen, A., Ubani, M., Ziebertz, H.-G., & Riegel, U. (2009). Eurooppalainen uskonnonopettaja. *Teologinen Aikakauskirja 114(5)*, 436-449.
- Raunio, k. (1999). *Positivismi ja ihmistiede*. Helsingfors: Gaudeamus.
- Saarukka, S. (2017). *Understanding School Principals' Leadership*. Vasa: Painosalama.
- Sakaranaho, T. (2007). Pienryhmäisten uskontojen opetus ja monikulttuurisuuden haasteet. i A. Kallioniemi, & E. Salmenkivi, *Katsomusaineiden kehittämishaasteita - Opettajankoulutuksen tutkinnonuudistuksen virittämää keskustelua* (s. 3-16). Helsingfors: Helsingin Yliopisto.
- Sakaranaho, T. (2018). Encountering Religious Diversity. The Governance of Islamic Education in Finland and Ireland. *Journal of Religious Education*, 66(2), 111-124.
- Salmenkivi, E. (2014). *Elämäkatsomustieto ja katsomusaineiden opetus*. Hämtad 15 Juni 2020, från <https://et-opetus.fi/2014/01/24/elamankatsomustieto-ja-katsomusaineiden-opetus/>.
- Salmenkivi, E., Elo, P., Tomperi, T., & Ahola-Luttilla, T. (2007). Elämäkatsomustiedon kehkeytiminen. i A. Kallioniemi, & E. Salmenkivi, *Katsomusaineiden kehittämishaasteita - Opettajankoulutuksen tutkinnonuudistuksen virittämää keskustelua* (s. 125-157). Helsingfors: Helsingin Yliopisto.
- Salo, P., & Sandén, T. (2015). Rektorns själv effektivitet i ett nordiskt perspektiv. i M. Uljens, *Pedagogiskt ledarskap - teori, forskning och skolutveckling* (s. 188-207). Vasa: Åbo Akademis Förlag.
- Sandén, T. (2007). *Lust att leda i lust och leda - Om rektorers arbete under en tid av förändring*. Åbo: Åbo Akademis Förlag.

- Schreiner, P. (2003). Religious Education in the European Context. *Hungarian Educational Research Journal*, 3(4), 5-15.
- Schreiner, P., & McKenna, U. (2005). *Intercultural Education and Religious Plurality*. Oslo: The Oslo Coalition of Freedom of Religion or Belief .
- Schweitzer, F. (2005). Children's Right to Religion: A Challenge to Religious Education. *British Journal of Religious Education* 27(2), 103-113.
- Sutinen, A., Kallioniemi, A., & Pihlström, S. (2015). Pedagogical Transaction in Religious Education: Diversified Society and John Dewey's Philosophy of Education. *Religious Education*, 3, 329-348.
- Svedlin, R. (2015). Kunskapen om skolläderskap - analys i en kontextvariation. i M. Uljens, *Pedagogiskt ledarskap - teori, forskning och skolutveckling* (s. 59-76). Vasa: Åbo Akademis Förlag.
- Taajamo, M., & Puhakka, E. (2019). *Opetuksen ja Oppimisen Kansainvälinen Tutkimus Talis 2018*. Raportit ja selvitykset 2019:8: Opetushallitus.
- Trost, J. (2012). *Enkätboken*. Lund: Studentlitteratur.
- Ubani, M., Kallioniemi, A., & Poulter, S. (2015). Finnish Class Student Teachers' Perceptions of Religious Education. *Nordidactica: Journal of Humanities and Social Science Education*, 2, 74-93.
- Uljens, M., & Nyman, C. (2015). En historisk rekonstruktion av pedagogiska. i M. Uljens, *Pedagogiskt ledarskap- teori, forskning och skolutveckling* (s. 13-40). Vasa: Fakulteteten för pedagogik och välfärdsstudier.
- Uljens, M., & Ylimäki, R. (2015). Theory of Educational Leadership, Didaktik and Curriculum Studies - A Non-Affirmative and Discursive Approach. i M. Uljens, *Pedagogiskt ledarskap - teori, forskning och skolutveckling* (s. 103-128). Vasa: Åbo Akademis Förlag.
- Utbildningsstyrelsen. (2014). *Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen*. Hämtad 3 April 2021 från https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/grunderna_for_laroplanen_for_den_grundlaggande_utbildningen_2014.pdf

- Utbildningsstyrelsen. (2018). *Anvisning om anordnande av undervisning i religion och livsåskådningskunskap, av åskådningsfostran samt av religiösa evenemang i förskoleundervisningen och den grundläggande utbildningen*. Hämtad 3 April 2021, från <https://www.oph.fi/sv/statistik-och-publikationer/publikationer/anvisning-om-anordnande-av-undervisning-i-religion-och-0>
- Valli, R., & Aaltola, j. (. (2018). *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1 - Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevälle tutkijalle*. PS-kustannus.
- Viinikka, K., Ubani, M., Lipiäinen, T., & Kallioniemi, A. (2019). 21st Century Skills and Finnish Student Teachers' Perceptions about the Ideal RE Teacher Today and in the Future. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 18(8), 75-97.
- Wolff, L.-A. (2015). Det hållbara ledarskapets komplexitet: en etisk utmaning för utbildningssektorn. i M. Uljens, *Pedagogiskt ledarskap - Teori, forskning och skolutveckling* (s. 77-102). Vasa: Åbo Akademis Förlag.
- Yukl, G. (2013). *Leadership in organizations*. Pearson Education, Inc.
- Zilliacus, H. (2013). Addressing religious plurality – a teacher perspective on minority religion and secular ethics education. *Intercultural Education*, 24(6), 507-520.
- Zilliacus, H., & Kallioniemi, A. (2015). Supporting Minority Belonging: Finnish Minority RE Teacher Perspectives on the Significance of RE. *Religion & Education*, 42(3), 339-356.
- Zilliacus, h., & Kallioniemi, A. (2016). Secular ethics education as an alternative to religious education - Finnish teachers' views. *Journal of Beliefs and Values* 37(2), 140-150.
- Åhs, V., Poulter, S., & Kallioniemi, A. (2016). Encountering Worldviews: Pupil Perspectives on Integrative Worldview Education in a Finnish Secondary School Context. *Religion & Education* 43(2), 208-229.
- Åhs, V., Poulter, S., & Kallioniemi, A. (2017). Preparing for the world of diverse worldviews: parental and school stakeholder views on integrative worldview education in a Finnish context. *British Journal of Religious Education* 41(1), 78-89.

Bilagor

Bilaga 1 rektorernas syn på religionsämnets uppdrag framöver

	Mycket	Medelmåttligt	Lite	Inte alls
Uppdraget för religionsämnet borde i framtiden fokusera på: Religioner och åskådningar i Finland	12	18	2	0
Berättelser, symboler och riter som är centrala för åskådningen i fråga	4	22	6	0
Att vägleda eleverna att tänka kritiskt och att studera religioner och livsåskådningar ur olika perspektiv	27	5	0	0
Att handleda eleverna att respektera livet, människovärdet och det som är heligt för en själv och andra.	29	3	0	0
Att ge eleverna insikt i etiskt tänkande inom den religion som studeras och inom andra religioner och livsåskådningar	24	7	1	0
Att hjälpa eleven att forma och bedöma sin identitet	18	11	3	0
En hållbar framtid	17	12	3	0
Identiteten och livsstilen utgående från elevens åskådningsbakgrund	9	15	8	0
Att vägleda eleverna att växa till ett gott liv	26	6	0	0
Uppmuntra eleverna att själva fundera över etiska frågor.	26	6	0	0
Att utgå från elevernas tanke- och upplevelsevärld	17	15	0	0

Kunskaper om världsreligionerna och irreligiösa åskådningar	18	14	0	0
Människorättsetik som baserar sig på FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna	21	10	1	0

Bilaga 2 – rektorernas syn på livsåskådningskunskapsämnets uppdrag framöver

	Mycket	Medelmåttligt	Lite	Inte alls
Uppdraget för livsåskådningskunskapen borde i framtiden fokusera på: Religioner och åskådningar i Finland	7	17	7	1
Berättelser, symboler och riter som är centrala för åskådningen i fråga	5	17	9	1
Att vägleda eleverna att tänka kritiskt och att studera religioner och livsåskådningar ur olika perspektiv	26	5	1	0
Att handleda eleverna att respektera livet, människovärdet och det som är heligt för en själ och andra.	28	3	1	0
Att ge eleverna insikt i etiskt tänkande inom den religion som studeras och inom andra religioner och livsåskådningar	20	10	2	0
Att hjälpa eleven att forma och bedöma sin identitet	22	9	1	0
En hållbar framtid	22	7	3	0
Identiteten och livsstilen utgående från elevens åskådningsbakgrund	11	15	6	0
Att vägleda eleverna att växa till ett gott liv	28	4	0	0

Uppmuntra eleverna att själva fundera över etiska frågor.	28	4	0	0
Att utgå från elevernas tanke- och upplevelsevärld	19	12	1	0
Kunskaper om världsreligionerna och irreligiösa åskådningar	18	11	3	0
Människorättsetik som baserar sig på FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna	22	8	2	0

Bilaga 3 - Rektorernas syn på för- och nackdelar med den nuvarande modellen

	Helt av samma åsikt	Delvis av samma åsikt	Delvis av annan åsikt	Helt av annan åsikt	Ingen åsikt
Ta ställning till dessa påståenden: Det är utmanade att ordna och organisera åskådningsundervisning åt flera olika grupper	10	14	5	1	2
Uppdelningen av elever enligt religionssamfund är en positiv sak.	1	5	14	11	1
Det är utmanande att hitta behöriga lärare för annan religionsundervisning än majoritetens religionsundervisning	11	12	3	1	5
En integrerad modell, där alla elever är tillsammans, är att föredra istället för den nuvarande modellen	21	8	2	0	1
Det är motiverat att den finländska skolan erbjuder undervisning enligt den rådande modellen med två skilda läroämnen	3	6	5	17	1

Ta ställning till dessa påståenden: Styrdokumenten gällande organiseringen av åskådningsundervisningen är tydliga	3	13	11	1	4
Den nuvarande modellen tryggar elevens rätt till religionsundervisning och frihet från religion bättre än en integrerad modell där alla elever skulle placeras i samma grupp	0	12	7	10	3
Elever som tillhör det evangelisk-lutherska samfundet borde ha rätt att välja livsåskådningskunskapen istället för religionsämnet	11	12	3	4	2
Uppdelningen av elever enligt religionssamfund skapar klyftor mellan eleverna	7	10	6	4	5
Den nuvarande modellen skapar luckor i elevens kunskaper i religion, livsåskådning och etik	4	8	11	1	8
Överlag är jag nöjd med hur åskådningsundervisningen ordnas idag	1	12	12	6	1

Bilaga 4 - Följebrev

Bästa rektor,

Jag är en klasslärarstuderande vid fakulteten för pedagogik och välfärdsstudier vid Åbo Akademi i Vasa som skriver magistersavhandling om rektorers syn på åskådningsundervisningen i Finland. Syftet för avhandlingen är att ge en helhetsbild av rektorers syn på åskådningsundervisningen i den grundläggande utbildningen. Studien/datansamlingen utförs med hjälp av en enkät som skickas till samtliga rektorer och

vikarierande rektorer inom den grundläggande utbildningen (årskurserna 1-6 och 1-9) i Svenskfinland. Kontaktuppgifterna är tagna från hemsidan svenskskola.fi.

Det finlandssvenska rektorernas syn på åskådningsundervisningen som helhet har inte tidigare kartlagts. Rektorsperspektivet är relevant eftersom ni är gruppen som leder skolornas arbete kring åskådningsämnena utifrån de referensramar Utbildningsstyrelsen givit. I studien utreds synen på uppdraget för åskådningsämnena, för- och nackdelar med den nuvarande modellen och synen på framtiden för åskådningsämnena.

Du deltar genom att besvara enkäten som tar 10-15 minuter att fylla i. Svaren behandlas konfidentiellt och används enbart för analyser på gruppnivå, vilket betyder att svaren inte kan spåras till enskilda rektorer. Deltagandet är naturligtvis frivilligt men ditt bidrag är en viktig del av helhetsbilden. Resultaten används endast i forskningssyfte. Studiens resultat kommer presenteras på bloggen <http://blogs2.abo.fi/magisteravhandlingariskolsamfundet/> och i sociala medier som en kort videosnutt. På bloggen finns även länken till den färdiga avhandlingen.

För att fylla i enkäten klickar du på länken: <https://survey.abo.fi/lomakkeet/12793/lomake.html> som tar dig till enkäten. Svara gärna så fort som möjligt men senast fredag 23.10.

Har du frågor om något som berör studien eller enkäten kan du gärna ta kontakt med mig.

Tack för din medverkan!

Handledare: akademilektor

Jan Nyqvist

Mårten Björkgren

jnyqvist@abo.fi

Marten.Bjorkgren@abo.fi